

FİLİSTİN TOPRAKLARININ OSMANLI DÖNEMİNDEKİ HUKUKİ STATÜSÜ VE YAHUDİLERE KARŞI ALINAN TEDBİRLER

Prof. Dr. Halil CİN
Selçuk Üniversitesi Rektörü

I — KONUNUN TAKDİMİ

Bu araştırmamızın konusunu, Osmanlı Devlet-i Aliyye'sinin bir eyaletini teşkil eden Filistin ve Ürdün topraklarının Osmanlı Devrinde tabii tutulduğu hukuki rejim, bu toprakların hukuki statüsü ve yahudilere karşı alınan tedbirler teşkil edecektir. Bilindiği gibi Ortadoğuyu dünyanın siyasî gündemine getiren başlıca sebep Filistin meselesidir. Süper devletlerin bu topraklardaki askeri ve ekonomik çıkarları, bu gündeme gelişin ancak ikinci derecede bir sebebi olabilir. Muasır bir yazarın da haklı olarak belirttiği gibi, Filistin meselesi halen milletlerarası platformda çözüm bekleyen bir problem olması itibarıyla bu konuya eğilenler çok olmuş, kütüphaneler dolusu kitap yazılmıştır. Ne var ki bütün bu çalışmalar, başlangıç noktası olarak İngiliz mandasının ilanını veya genellikle 1948'de İsrail Devletinin kurulmasını alırlar. Halbuki İsrail Devletini doğuran şey siyonizm fikridir. Siyonizm felsefesi ise siyasî hareket olarak 1880'lerde tarih sahnesine çıkmıştır. 1880'lerde Filistin'in sahibi Osmanlı Devlet-i Aliyye'si olduğundan, bu mesele Osmanlı ile yakından ilgilidir (1). Osmanlının Filistin toprakları üzerinde tatbik ettiği hukuki nizam da Filistin meselesi ile yakından ilgili ve yapılan değişiklikler bu siyonizm hareketini yakından takip eder mahiyettedir. Osmanlının bu topraklarda tatbik ettiği hukuki nizamı bilmeyenler, Arap dünyasının üzerine çökmüş olan bütün felaketlerin Osmanlı hakimiyetinin bir sonucu olduğunu savunurlar. Halbuki Osmanlı Devlet-i Aliyye'si, hem iktisadi açıdan bazı menfaatleri temin hem de siyonizm hareketini durdurmak için Filistin topraklarının hukuki statüsünü 1880'lerde yeniden düzenlemiş ve menfi emellere alet edilmemesi için her türlü tedbiri almıştı. Bu hukuki düzenlemelerde Osmanlı'nın siyaseti II. Abdülhamid'in şu sözünde gün

(1) Başvekâlet Arşivi (BVA), İrade No: 5276; Öke, Mim Kemal, II. Abdülhamit, Siyonistler ve Filistin Meselesi, İstanbul 1981, sh. 7 - 8.

gibi âşikârdır: «Eğer Filistinde Müslüman Arap unsurunun fâikiyetini muhafaza etmek istiyorsak Yahudilerin yerleştirilmesi fikrinden vazgeçmeliyiz. Aksi takdirde yerleştirildikleri yerde çok kısa zamanda bütün kudreti elde edeceklerinden, dindaşlarımızın ölüm kararını imzalamış oluruz.» (2) Şer'-i şerife uygun olarak yapılan hukuki düzenlemelerin yanında, bu toprakların yahudilerin eline geçmemesi için idari, mülki, askeri ve hatta şahsi tedbirler alınmıştır. (3)

İşte bütün bu ve benzeri sebeplerle, Osmanlı Devlet-i Aliyye'sinin Filistin ve Ürdün topraklarında tatbik ettiği hukuki rejim ve bu toprakların hukuki statüsü meselesi hâlâ güncelliğini muhafaza etmektedir. İlim çevreleri, devlet ve siyaset adamları ve bu arada özellikle bu topraklara sahip olan devletler konunun aydınlatılmasını şiddetle arzulamaktadırlar. Zira bu mevzu ile alakalı eserlerin çoğu, ciddi bir araştırma ve tahlilin sonucu olmaktan ziyade, peşin fikirler ve hurafelerin kurbanı olmuşlardır. Konu, hem hukuki, hem idari, hem siyasi, hem iktisadi ve hem de beynelmilel hukuk açısından önem arz etmektedir.

Konunun tahlili için bazı hususların bilinmesi gerekir. Önce bu toprakların hangi mülki idarenin sınırları içinde kaldığı hususu bilinmelidir. Ta ki ilgili hukuki düzenlemeler sağlıklı olarak değerlendirilebilsin. Ayrıca Osmanlı Devleti bir İslâm devleti olduğundan, Osmanlı'dan önce bu toprakların hukuki statüsü nedir? Bunun da bilinmesi gerekir. Bu toprakların hukuki statüsünde 1278/1871 de köklü ve önemli bir değişiklik yapılmıştır. Bu sebeple 1278'e kadar ki durum ve bu değişikliği hazırlayan sebepler ile 1278'den sonraki durum ayrı ayrı tahlil edilmelidir. İşte biz araştırmamızda bu plâni tatbik ettik.

II — BU TOPRAKLARIN COĞRAFİ VE MÜLKİ DURUMU

Filistin ve Ürdün toprakları, Sadr-ı İslâm'dan (İslâmın ilk devirlerinden) Osmanlı'nın son zamanlarına kadar, Berr-üş-Şam veya Arz-ı Şam denilen arazinin bir parçası olarak kabul ediliyordu. «Berr» ve «Arz» arazi ve toprak demektir. «Berrîye» veya «Berr» çöl anlamına da gelir. Her ne kadar halk arasında Şam ismi, «Dimaşk» şehrine ad olarak veriliyorsa da, eskiden «Suriye» de denilen geniş bir coğrafi bölgenin ismi olup, merkezi olan şehrin ismi ise «Dimaşk» dir. Şam ismi genel olup, Filistin

(2) Öke, age, s. 12 - 13.

(3) Öke, age, s. 139 vd., Atilhan, Cevat Rifat, 31 Mart Faciası, İstanbul, 1972, sh. 6 vd.

ve Ürdün topraklarını da içine almaktadır. Bu topraklara Hitta-i Şam (Şam bölgesi) de denmektedir (4).

Şam Bölgesi (Berr-üş-Şam) nin sınırlarına gelince; bu bölge Akdenizin doğusunda yer almakta, kuzeyden Anadolu, doğudan Mezopotamya (Cezire), güneyden Arap yarımadası (Ceziretül-Arap) ve Kızıldenizle (Bahri Ahmer) ve batıdan dahi Mısır ve Akdenizle çevrilmiştir. Kuzey sınırları itibaridir; ancak İskenderun Körfezi içinden Anteb'in üstünden geçerek, Fırat vadisinde son bulan bir yay çizgisi ile kaba taslak belirlenebilir. Doğu sınırı ise 36° boylam çizgisi, Fırat ırmağının mecrası ve oradan aşağıya doğru uzanan çöl ile belirlenir. Akabe körfezinin ucundan doğuya doğru çöl içinde uzatılacak mevhum bir çizgi, Şam bölgesi ile Arap yarımadasının sınırlarını tayin eder. Sina yarımadası ve Tih sahrası da Şam Bölgesinden sayılır. O halde Şam Bölgesi (Berr'üş-Şam, Arz-ı Şam) 31° - 37° enlemleri ve 31° 20' - 37 boylamları arasında kalan kara parçasıdır (5). İşte ister fıkıh kitaplarındaki Arz-ı Şam veya Şam tabirlerinden (6), isterse Osmanlı ferman, irade ve tahrir defterlerindeki Berr-üş-Şam (7) tabirinden kastedilen anlam budur.

Mülki ve coğrafi taksimine gelince; Şam Bölgesi eski zamanlarda Nefs-i Şam veya Suriye denilen kuzeydoğu kısmı ile güneydeki Filistin-den ve orta kısmın sahillerini teşkil eden Finike bölgesinden meydana geliyordu. Daha sonra Halep şehri de önemli bir merkez haline gelince Dimaşk'a rakip olmuş ve neticede Halep, Şam ve Filistin ismiyle üç bölgeye ayrılmıştı (8).

2 Ocak 1517 de Lübnan - Suriye ve Filistin Osmanlı idaresine geçtiğinde yine bütün bu bölgelere Berr'üş-Şam deniliyordu. Ancak özellikle 17. asırdan sonra Halep, Şam, Sayda ve Trablusşam isimleriyle dört büyük eyâlet kurulmuştu. Yine de Berr'üş-Şam tabiri bu dördünü de kapsamına alıyordu (9). Hatta en erken tarih olarak 1222 tarihini taşıyan Bab-ı Ali Evrak Odasında mahfuz 950 no'lu tapu tahrir defteri Şam-ı Şe-

- (4) Hamevi, Yakut b. Abdullah, Mu'cemül-Büldan, Beyrut, c. 3, sh. 312 - 313, Sami, Şemseddin, Kamusül-A'lâm, İstanbul, 1311/1894, c. 4, sh. 2824 vd., Kâmus-u Türki, Dersaadet, 19 Ağustos 1316, sh. 285, Mecelle, md. 542.
- (5) Sami, age, c. 4, sh. 2824, Hamevi, age, c. 3, sh. 312 - 313.
- (6) Damad, Muhammed b. Süleyman, Mecmaül-Enhür Fi Şerhi Mültekal-Ebhür, İstanbul, 1319, c. 1, sh. 662 vd., Haskefi, Alaaddin, Dürr'ül-Müntekâ Fi Şerhil-Mültekâ, İstanbul, 1319, c. 1, sh. 662 vd., İbn Abidin, Muhammed Emin, Reddül-Muhtâr, Mısır, 1272, c. 3, sh. 256 vd., İbnül-Hümmam, Muhammed, Fethul-Kadir, Mısır, 1316, c. 6, sh. 37 vd.
- (7) Başvekâlet Arşivi, İrade, Meclis-i Vâlâ, Vesika No: 20714/1 - 4.
- (8) Sami, age, c. 4, sh. 2826 vd., İslâm Ansiklopedisi, Filistin Maddesi.
- (9) Sami, age, 4/2826, BVA, İrade, Meclis-i Vâlâ, Vesika No: 20714/1 - 4.

rif ve Kudüs-ü Şerif'in emlak ve evkaf hasılatını beraber bildirmektedir (10). Bu dörtlü eyâlet taksimi 1278/1871'e kadar bazı istisnaların dışında kesinkes değişmemiştir. Zira 13 Recep 1278/1871 tarihli irade-i seniyyeye esas teşkil eden Şam Umumi Valisinin takdim yazısındaki «Alel-Umum Berr'üş-Şam taraflarında ve bilhassa Şam Eyâletinde» de hemen tatbik edileceğini belirtmesi bu meseleyi teyid etmektedir (11).

Yavuz Sultan Selim, Memlûk İmparatorluğundan henüz fethettiği topraklar üzerinde 1516'da Şam (Suriye) eyâletini kurmuştur. Şam Eyâleti ikinci derecede önemli bir eyâlettir. Şam, Tedmür, Bikaa sancaklarını teşkil eder. Bu eyâlet bu günkü Suriye'nin Dimaşk, Süveyde ve Havrân şehirlerini kaplamaktadır. Bu eyâletten önce 1521'de Halep eyâleti; sonra 1570'de Trablusşam, 1660'da da Sayda Eyâletleri ayrılmıştır. Konumuz açısından çok önemli olan Sayda Eyâleti, ikinci derecede eyâletlerin mühimlerindenidir. 1660 sonunda Şam Beylerbeyi Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa'nın teklifi ve babası Köprülü Mehmed Paşa'nın tasdiki ile, Şam Eyâletinin güney toprakları alınarak kurulmuştur. Bu eyâletin beylerbeyi bazan Beyrut'ta oturmaktadır. Nitekim Şam arazisinin hukuki statüsünü kanuni esasa bağlayan 1278/1871 tarihli iradenin esasını oluşturan Komisyon Mazbatası ve arz yazısı da bunu göstermektedir (11^a). Akka'da oturduğu da olmuştur. Bugünkü Ürdün Devleti'nin tamamını Lübnan'ın güney yarısını (Beyrut dahil), Sina hariç ve Gazze dahil İsrail'in tamamını içine almaktadır. Sancakları ise Sayda, Beyrut (Muz), Gazze, Kudüs, Nablus, Aslûn, Kerek, Şüveyk başta olmak üzere 11 tane'dir (11^b).

Onyedinci yüzyıldaki bu durum, bazı değişikliklerle beraber yine devam etmiştir. 18. asrın sonlarında Kudüs'ün, Nablus'un, Hama'nın ve Humus'un Şam Eyâletine bağlandığını görüyoruz (11^c).

Şam arazisinin hukuki statüsünün tesbit eden irade zamanında da (ki bu irade aslında bütün Şam arazisini özellikle de Şam ve Sayda eyâletini konu edinmektedir) durum aynıdır. Yani Ürdün ve Filistin topraklarının bir kısmı Şam, bir kısmı ise Sayda eyâletine bağlıdır. Yalnız Umman hususi bir özellik arz etmektedir. Daha ziyade Arap yarımadasına benzetilmektedir.

(10) BVA, Tapu Tahrir Defteri, No: 950 (vrk.: 1 - 5, Şam-ı Şerif, vrk.: 5 - 6, Kudüs-ü Şerif).

(11) BVA, İrade, Meclis-i Valâ, No: 20714/2.

(11^a) BVA, İMV. No: 20714/1 - 4.

(11^b) Öztuna, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, İstanbul, 1983, c. 12, sh. 25 - 26.

(11^c) Öztuna, age, c. 12, sh. 43.

1876 da kabul edilen Mahalli İdare Kanunu ile (12) eyâletlerin bir çoğunda olduğu gibi, Filistin'de de vilâyât usulü ihdas edilerek bazı mülki değişiklikler yapılmıştır. 1877 de yeniden yapılan düzenlemelerle Berr'üş-Şam arazisindeki mülki ve idari taksimat şu hale gelmiştir: Bu bölge üç vilâyet ile iki müstakil mutasarrıflığa ayrılmıştır. Halep, Suriye ve Beyrut vilâyeti. Filistin şehirlerinden olan Nablus ve Akka eskiden olduğu gibi yine Beyrut vilâyetine bağlıydı. Cebel-i Lübnan ve Kudüs de müstakil mutasarrıflık haline gelmişti. Bu beş merkezin hepsine birden yine Şam Kıt'ası veya Berr'üş-Şam arazisi deniliyordu (13). Böylece Sultan Hamid'in saltanatı sırasında «Arz-ı Filistin» yekpâre bir idari bölge değildi. İki bölüme ayrılmıştı. Kuzey Filistin, Beyrut Valiliğinden idare edilirken, Kudüs mutasarrıfı ise mukaddes toprakların güney cihetinden mes'uldü (14).

Bütün bu izahlardan anlaşılıyor ki, günümüz yaşayan devletlerinden olan Lübnan, Suriye, Ürdün ve Yahudilerin işgali altındaki Filistin toprakları Osmanlıların son zamanlarına kadar Berr'üş-Şam veya Arazi-i Şam denilen bölgenin birer parçasını teşkil ediyordu. Berr'üş-Şam arazisinin hukuki statüsünü incelemek adı geçen devletlere ait toprakların da hukuki statüsünü incelemek demektir. Bu sebeple bundan sonra araştırmamızda genellikle Berr'üş-Şam veya Şam arazisi tabirlerini kullanacağız.

III — OSMANLI DEVLETİNE İLHAKINA KADARKİ DURUM

Bilindiği gibi Kudüs ve civarı 16 H. / 637 M. tarihinde İslâm ülkesinin toprakları arasına girmişti. Bu tarih Hz. Ömer'in devr-i hilâfetine rastlıyordu. Aslında Filistin'in bazı kısımları Hz. Ebubekir devrinde fethedilmişti. Ancak Filistin topraklarının tamamı ve Suriye toprakları Hz. Ömer devrinde İslâm ülkesine ilhak edilmişti. Buraları fetheden komutanlar da Amr İbn'ül-As ve Ebu Ubeyde idi (15).

İslâm'ın ilk devirlerinde (sadr-ı İslâm'da) fethedilerek İslâm ülkesine katılan toprakların hukuki statüleri fıkıh kitaplarında uzun uzadıya izah edilmiştir. Buna göre, hiçbir istisnası bulunmaksızın Arap yarımadası, sulh yolu ile ahalisi müslüman olan arazi veya harp yolu ile (anveten)

(12) BVA, Yıldız Esas Evrakı, 1/156/XXI / 156/3, Öke, age, sh. 68 vd.

(13) Sami, age, c. 4, sh. 2826 - 2827, BVA, Yıldız Esas Evrakı, No: 1/156/XXI / 156/3, Öke, age, sh. 68 vd.

(14) Öke, age, sh. 69.

(15) Doğrul, Ömer Rıza, Mevlâna Şibli, Tarih-i İslâm, Asr-ı Saadet, İstanbul, 1347/1928, c. 7, sh. 168 - 173.

fethedilip de ganimet sayılarak, beşte biri beytül-mal için ifraz edilip ayrıldıktan sonra, müslüman ve gazi olan orduya taksim ve temlik olunan arazilere Arazi-i Öşriye denilir. Mahsulâtın en az 1/20'si en çok 1/10'u öşür olarak alınır. Yukarıda zikredildiği gibi Arap Yarımadası ve Basra bu tip arazilere misal olarak zikredilebilir (16).

Sulh yolu ile fethedilen araziler, yapılan sulhun gereği olan şartlara göre muameleye tabi tutulur. Eğer sulh yolu ile fethedilen toprakların sâkinleri gayr-i müslim ise ve kendi ellerinde bırakmayı şart koşarak sulh yapmışlarsa, bu araziler sahiplerine terkedilir ve kendilerinden haraç alınır. Ayrıca harp yolu ile fethedilen arazilerin de ganimeti hâkeden gazilere taksim edilmesi câiz olduğu gibi araziye sahiplerine terkederek onları haraca bağlamak veya hiç kimseye temlik edilmeyerek rekabesini (yani kuru mülkiyeti) devlete vermek dahi câiz olur. İster sulh ister harp yoluyla fethedilip de gayr-i müslim sahiplerine bırakılan arazilere de Arazi-i Haraciye denir. Sevâd-ı Irak (Irak bölgesi) Mısır arazisi ve Şam bölgesi (Berr'üş-Şam) İslâmın ilk devirlerinde bu gurup arazi içinde yer alıyordu (17).

Şam bölgesinin arazi-i haraciyeden olduğu sahabenin icma ile sabittir. Bilindiği gibi icma da İslâm hukukunun asli kaynaklarından biridir. Büyük hukukçu İbn'ül-Hümmam bu konuda, «Şam arazisinin haraca bağlandığı meşhur ve marufdur» diyor (18). Bundan kasıt Hz. Ömer'in zaptedilen Irak ve Şam bölgeleri arazilerinin gayr-i müslim ahalinin elinde bırakılarak onların da haraca bağlanmasına ait görüşünün mütalaa edildiği mühim ilmi ve hukuki toplantıdır. Bu toplantıda Hz. Ömer'in görüşü kabul edilmiştir. Şam arazisi de bu toplantıda sözkonusu edilmiştir (19). Özetlenecek olursa Şam arazisi arazi-i haraciyededir. Şam bölgesinin birçok şehirleri (başta Kudüs) sulh yoluyla fethedilmiş ve gayr-i müslim ahalisine terkedilerek haraca bağlanmıştır. Suriye bölgesi ise Yezid b.

(16) İbn Âbidin, age, c. 3, sh. 254 - 257, Dâmâd, age, c. 1, sh. 662 vd., Haskefi, age, c. 1, sh. 662 vd., İbnül-Hümmam, age, c. 4, sh 358 vd., Ebussuud, Kanunname-i Arazi, (Mecmua-i Kavanin), İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, No: 968, vrk. 7 - 8.

(17) Atıf Efendi, Arazi Kanunname-i Hümayûnu Şerhi, İstanbul, 1319, sh. 2 vd., İbn Âbidin, age, 3/254 vd., Damad, age, 1/662 vd., Haskefi, age, 1/662 vd., İbnül-Hümmam, age, 4/358 vd., Ebussuud Efendi, age, İstanbul Sül. Küt. Cr. No: 968 vrk. 7 - 8.

(18) İbnül-Hümmam, age. 4/358.

(19) Ebu Yusuf, Kitabül-Harâc, Kahire, 1396, sh. 13 -14, 26 - 29, Yahya b. Adem, Kitabül-Harâc, Mısır, 1384, No: 49, 121, Ebu Ubeyl Kasım b. Sellam, El-Emval, Mısır, 1395, sh. 150.

Ebu Süfyan, Şurahbil b. Hasene, Ebu Ubeyde ve Halid b. Velid tarafından harp yoluyla fethedilmiş ve sahâbenin icması ile haraca bağlanmıştır (20).

Arazi-i Öşriye ve Haraciye, sahiplerinin özel mülküdür. Sahipleri her çeşit tasarrufda bulunabilirler. Satar, icareye verir, hibe eder ve vasiyet edebilirler. Devletin bunlardan alabileceği tek şey öşür ve haraçtır. Bu görüş Hanefi mezhebine aittir. Zira diğer üç mezhebe göre haraci araziler, devletin müslümanlara vakfidir. Bu sebeple sahipleri bu araziye satamazlar ve istedikleri şekilde tasarruf edemezler (21). Bilindiği gibi haraci arazi olarak kabul edilen arazinin sahipleri sonradan müslüman olurlarsa arazileri yine haraç arazisi olarak devam eder. İşte Şam arazisi de sonradan ekseriyetle müslümanlar tarafından elde edilmişse de, arazi-i haraciye olma özelliği ortadan kalkmamıştır (22).

Fethedilip de gayr-i müslim olan asıl yerlileri ellerinde bırakılan yerlere arazi-i haraciye deniyor ve buralardan haraç alınıyordu (23). Arazi-den alınan haraç da iki kısımdı: Bir kısmı harâc-ı mukâsemedir ki arazinin hasılâtından yerin tahammülüne göre 1/10'dan 1/2'ye kadar alınmak üzere tayin olunan vergidir. İkincisi ise, araziden kesin ve belirli bir akçe olarak alınan vergidir ki buna da harac-ı muvazzaf denir (24). Şam arazisi Hz. Ömer tarafından harâc-ı mukasemeye bağlanmıştır. Ve bu hal Osmanlı devrinde de 1278/1871 yılına kadar devam etti (25).

IV — OSMANLI DEVRİNDE ŞAM ARAZİSİNİN (BERR'ÜŞ-ŞAM'IN) HUKUKİ STATÜSÜ

Osmanlı devlet-i aliyyesi topyekün İslâm hukuku ahkâmını kendine hukuk sistemi olarak kabul etmiştir. Bu sebeple arazideki hukuki düzenlemeleri de şer'-i şerife uygundur. Bütün hukuki düzenlemeler, fetvahânenin tasvibinden geçtikten sonra hukuken meşruiyet kazanmıştır. Osmanlı devrinde bu konuda gözümüze çarpan iki önemli gelişme mevcuttur. Birincisi, Osmanlılar döneminde meşruiyet kazanmış ve tamamen şer'-i şerife uygun olarak geliştirilmiş olan arazi-i miriye statüsüdür. İkincisi de, Şam arazisinin ekserisinin (%80) arazi-i miriye sayılmasını ön-

(20) İbnül-Hümmam, age. 4/358, İbn Âbidin, age. 3/254 vd.

(21) İbn Âbidin, age. 3/255, İbnül-Hümmam, age. 4/359, Damad, age. 1/663 vd., Ar. Kan. md. 2.

(22) İbn Âbidin, age. 3/264 vd., İbnül-Hümmam, age. 4/365 vd.

(23) Arazi Kanunnâme-i Hümayûnu, md. 2, Atıf Efendi, age. sh. 17 vd.

(24) AK. md. 2.

(25) BVA, İradê, Meclis-i Vâlâ, Vesika No: 20714/2.

gören 1278/1871 tarihli irade-i seniyyedir (26). Araştırmamız açısından çok önemli olan bu irade-i seniyyeye göre Osmanlı dönemini iki bölüme ayırarak konuyu inceleyeceğiz :

A) Şam Arazisinin 1278'e Kadarki Hukuki Statüsü

Şam arazisi dediğimiz Ürdün, Filistin, Lübnan ve Suriye toprakları, Yavuz Sultan Selim'in Merc-i Dâbık zaferinden (25 Recep 922/24 Ağustos 1516) sonra Osmanlı hâkimiyeti altına girmişti. Bu bölge idare bakımından eyâletlere ve bu eyâletlere bağlı sancaklar haline getirilmişti. Şam bölgesinin fethi 2 Ocak 1517 yılında tamamlanmış, Yavuz 30 Aralık 1516 da da Kudüs'e girmişti. Artık bütün Şam arazisi Osmanlıların olmuştu (27).

a) Genel Olarak Osmanlı Arazisinin Hukuki Statüsü

Osmanlı devleti hukuki düzenlemelerinde şer'-i şerife uygun hareket etmiştir. Bu sebeple İslâm hukukundaki arazi taksimatı Osmanlıda da aynen geçerlidir. Şam arazisinin fethinden (922/1516) kısa bir zaman sonra, 1017 ve 1033 tarihlerindeki ferman ve iradeler bir araya getirilerek tedvin edilen mecmua ve kanunnamelerde de aynı esaslar mevcuttur. Bunu Ebussuud Efendi şöyle ifade etmektedir: «İslâm memleketlerinde olan arazi Şer'-i Şerife göre üç kısımdır: Bir kısmı arz-ı öşriyedir ki fethedilince müslümanlara temlik olunmuştur. Onların mülkleridir. Diğer malları gibi nasıl isterlerse öyle tasarruf ederler. Başlangıçta müslümanlar üzerine haraç vazî gayr-i meşru olduğundan öşür vaz olunmuştur. Ekerler, biçerler, elde edilen gelirin öşründen başka asla bir habbe alınmaz. Onu dahi kendileri fakir ve miskinlere verirler. Sipahiden ve başkalarından asla bir ferde helal olmaz. Hicaz ve Basra arazisi böyledir.

Bir kısmı dahi haracıyedir ki fethedildiğinde gayr-i müslimlerin elinde bırakılıp, kendilere temlik olunup üzerlerine gelirin onda bir yahut sekizde bir yahut yedide bir... yarısına kadar arazinin tahammülüne göre harac-ı mukâseme vaz olunur. Yılda bir miktar akça dahi harac-ı muvazzaf olarak konulabilir. Bu kısım dahi sahiplerinin meşru mülkleridir. Her çeşit tasarrufda bulunabilirler. Bu araziye satın alanlar dahi izah edildiği şekilde ekerler, biçerler; harac-ı mukasemesini ve harac-ı muvazzafını verirler. Müslümanlar da satın alsalar, gayr-i müslimlerden alına gelen haraçlar aynen onlardan da alınır. Ölünce diğer mal ve mülkle-

(26) BVA, İrade, Meclis-i Vâlâ, No: 20714/1.

(27) Öztuna, T. Yılmaz, Türkiye Tarihi, İstanbul, 1964, c. 5, sh. 42 vd.

ri gibi mirasçılara intikal eder. Irak, Şam ve Mısır arazisi böyledir. Fıkıh kitaplarında anlatılan arazi bu iki kısımdır.» (28)

Buraya kadar verilen izah fıkıh kitaplarındakinin aynıdır. Bundan sonra Ebüssuûd Efendi, yine şer'-i şerife dayanan fakat Osmanlı Devlet-i Aliyyesince genişletilmiş ve tanzim edilmiş olan üçüncü çeşit araziye de şöyle izah etmekte ve şer'-i gerekçelerini açıklamaktadır :

«Bir kısmı dahi vardır ki, ne öşriyedir ve ne de haracıyedir. Buna arz-ı memleket (arz-ı sultan, arz-ı havz, arz-ı miri) derler. Aslı haracıyedir. Fakat sahiplerine temlik olunduğu takdirde, sahibi ölünce çok sayıda mirasçılar arasında taksim edilip herbirine bir küçük parça düşüp, taksim yapıldıktan sonra mirasçıların her birinin hissesine göre haraclar tevzi ve tayin olunmakta çok büyük zorluklar vardır. Vergi ödemek imkânsiz olduğundan rakabe-i arz (arazinin kuru mülkiyeti) müslümanların beytûlmalı için alikonulup reâyâyâ ariyet (sonradan icâre) yoluyla verilir. Onlar da ekip biçerler; bağ, bahçe ve bostan yaparlar. Elde ettikleri gelirden harâc-ı mukasemesini ve harac-ı muvazzafını verirler. Irak, Mısır ve Şam arazisi dahi bazı mezheplere göre (Şafii, Mâliki ve Hanbelî) bu kabildendir. Bu bereket fıskıran memleketimizin arazisi dahi bu üslûp üzerine arz-ı memleketîdir ki arz-ı mîrî demekle ma'rufdur. Vatandaşların özel mülkleri değildir. Ariyet (sonradan icare) yoluyla tasarruf ederler, ekerler, biçerler, gelirden öşür adına harac-ı mukâsemesini ve çift akçesi (tasma akçesi) namına harac-ı muvazzafını verirler. Kimse onlara karışamaz, ölünceye kadar nasıl isterlerse öyle tasarruf ederler. Öldüklerinde oğulları kendilerinin yerlerine geçerler. Oğulları kalmazsa, araziyi işletebilecek başka kimselere ücret-i muaccesesi alınıp tapuya verilir. Üçyıl araziyi işletmiyenin elinden arazisi alınır, başkasına tapuya verilir.» (29).

Arazi-i miriye'nin şer'î dayanağını başka bir fetvasında da şöyle açıklamaktadır.

«Bereket fıskıran bu memleketin bütün arazisi arazi-i miriyedir. Kuru mülkiyeti (rakabesi) beytül-malıdır. Tasarrufu vatandaşlara icare yoluyla tapuya verilmiştir. Tasarruf edip harac-ı muvazzafını ve harac-ı mukâsemesini sipahiye verirler. Satamazlar, başkalarına temlik edemez-

(28) Ebüssuud Efendi, Kanunname Sül. Ktp. Cr. No: 968, vrk. 9 - 10 (H. 1084). Albayrak, Sadık, Budin Kanunnamesi ve Osmanlı Toprak Meselesi, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser No: 28, sh. 68 (H. 1084), Sül. Kütüp., Cr. No: 967, vrk. 1a - 1b.

(29) Ebüssuud Ef. age. Sül. Küt. Cr. No: 968, vrk. 10 - 11, 4 - 5, No: 967, vrk. 1a - 1b.

ler.» (30) «Bu arazi fethedildiğinde ne gazilere taksim edilip öşriye kılınmıştır ve ne de sahiplerine temlik olunup sırf haraciye kılınmıştır. Belki rakabesi beytülmalındır. İfraz olunup mutasarrıf olanlara icare yoluyla verilmiştir. Tapu adına verilen akçe ücret-i muaceledir. Tasarruf edecekleri süre açıklanmadığı için icâre fâsidedir. Ama araziyi işlettiği müddetçe ellerinden alıp başkasına vermekten sipahi menolunduğundan almaya şer'an kâdir değildir.» (31).

Verilen bilgilerden anlaşılabilir ki, Osmanlı Devlet-i Aliyyesine ait arazi, öşriye, haraciye ve miriye kısımlarına ayrılıyordu. Bu tamamen şeri-i şerife uygundu. Mîrî arazi için belirlenen vergileri tahsil, ferağ ve intikal muamelelerini icra ve arazi mutasarrıflarından vefat edenlerin arazisinin diğer bir talibine veya müstahakkına vermek üzere akçe hesabıyla bu arazi timar ve zeâmet ve has kısımlarına ayrılıyordu. Mîrî araziden muayyen bir kısmın yıllık gelirinin tamamının veya bir kısmının, belli hizmetler mukabilinde bir şahsa tevcihine de dirlik denirdi. Dirliklerin en küçüğü timar (3 binden 100 bine) ve en büyüğüne de (100 bin ve fazlası) has deniyordu. Timar ve zeâmet sahiplerine sipahi denildiği gibi, büyüklere de zaim ve çoğuluna da evama adı veriliyordu. Timar ve zeâmet sahipleri araziye ilgilendiren her vazifeyi yapmakla yetkili olduklarından kendilerine sahib-i arz da denirdi (32).

Bu nizam ve toprak rejimi imparatorluğun son zamanlarına kadar devam etmiştir. İkinci önemli hukuki mevzuat 1117 H. tarihinde Sultan II. Ahmed'in iradesinden çıkan «Kanunname-i Arazi» idi. Bu nizamda tek değişiklik intikal kaidelerinde olmuştur (33).

Osmanlı toprak rejimi 1274/1858 tarihli Arazi Kanunname-i Hümâyûnu (34) ile zirveye yükselmişti. 132 maddelik bu kanun mîrî araziye en ince teferruatına varıncaya kadar tanzim etmişti. Bu kanunun ihtiva ettiği bazı hükümler gereği, arazi-i mîriyenin sınırları da genişliyordu (35).

1255 de zeâmet usulü lağvedilmiş ve bu görev mültezim ve muhasıllara devredilmişti. AK.nun meriyete girmesiyle arazi-i mîriye ile ilgili bütün görevler özel arazi memurlarına verildi (36).

(30) Sül. Küt. Cr. No: 968, vrk. 3.

(31) Sül. Ktp. Cr. No: 968, vrk. 4, 6.

(32) Atif Efendi, age, sh. 3 vd. Cin, Halil, Mîrî Arazi ve Bu Arazinin Mülk Hâline Dönüşümü, Ankara, 1969, sh. 40 vd.

(33) Karakoç, Serkiz, Tahşiyeli Kavânin, İstanbul, 1341/1343, c. 2, sh. 115 vd., Külliyyât-ı Kavânin, TTKK, Dosya No: 1, Atif Efendi, age, sh. 5 - 7.

(34) Düstur, I. Tertip. c. 1, sh. 165 vd.

(35) Örneğin bkz. Ak. md. 2, 103, 104, 129.

(36) AK. 129, Atif Ef. age, sh. 6.

Arazi Kanunu araziyi beşe ayırmıştı. Bunların birincisi arazi-i memlûke idi. Bu dört kısma ayrılıyordu. Bunlar da, iskan yerlerindeki arsalar ve tetimme-i sükânalar, mîri araziden ifraz edilerek mülkiyeti devredilen arazi, öşür arazisi ve haraç arazisi idi. Bu çeşit araziye ait hükümler kanunda yoktu. Fıkıh kitaplarına atıf yapılmıştı. İkinci çeşit arazi mevkuף araziydi. Üçüncüsü metrûk arazi, dördüncüsü mevât arazi, beşincisi ise mîri araziydi. Memlûk ve mevkuף araziden bu kanunda bahsedilmemişti (37).

b) Mîri Arazinin Çeşitleri ve Genişleme Yolları

Yukarda da açıklandığı gibi mîri arazinin rakabesi devlete aittir. Bu arazi işletilmek üzere, müddetsiz olarak vatandaşa tefviz edilmektedir. Bu tefviz bir bedel (tapu) mukabili yapılmaktadır. Tefviz devlet adına özel arazi memurları tarafından yapılır. Mîri arazi rejimine tabi olan yerler; tarla, çayır, yaylak, kışlak, kuru ve buna benzer topraklardır (38).

Osmanlı Arazi Kanunnameleri ve özellikle 1274/1867 tarihli AK.'na göre mîri arazinin teşekkül tarzlarını şöylece özetleyebiliriz :

1 — Fethedilen arazinin galiplere dağıtılmayarak devlete maledilmesiyle olur. Bu meşru bir yoldur. Bunun sebebi yukarda anlatılmıştı (39). Anadolu arazisi bu şekilde arazi-i mîriye haline gelmiştir.

2 — Fetih zamanında ne şekilde alındığı ve ne şekilde verildiği belli olmayan arazi de mîri arazidedir (40).

3 — Aslında memlûk araziden olup aradan zaman geçmesiyle mâliklerinin mirasçısız, vasiyetsiz ve borçsuz vefat etmeleri sebebiyle mîri arazi haline gelen topraklardır (41).

4 — Mâliki meçhul ve kime ait bulunduğu bilinmeyen mülk araziler de zamanaşımı ile mîri arazi olurlar.

5 — Rakabesi devlete ait olmak üzere ihya edilen arazidir (42). Taşlık, kıraç, çöl gibi boş yerler mevât (ölü) arazi olup bu gibi yerlerden ye-

(37) AK. md. 1 - 7.

(38) Cin, Halil, Mîri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü, Ankara, 1969, sh. 45 vd., Albayrak, age. sh. 67 vd., AK. md. 3.

(39) Sül. Ktp. Cr. No: 968, vrk. 4 - 5, 10 - 11, Cin, age. sh. 58 - 59, Albayrak, age. sh. 67 - 68.

(40) Cin, age. sh. 59, Albayrak, age. 69.

(41) AK. md. 2, Berrüş-Şam Arazisi Hakkında İrade-i Seniyye, BVA, İrade, Meclis-i Vâlâ, No: 20714/1 - 4.

(42) AK. md. 103 - 104.

re zarüreti olan kimse rakabesi devlete ait olmak üzere arazi ihya eder, ama arazi, arazi-i mîriyeden sayılır (43).

Harplerin, semavi afetlerin ve göçlerin tesiriyle, Ebussuud Efendi zamanında nizama giren Osmanlı devletindeki mîri araziler, son zamanlara doğru iyice genişlemiştir. Şam arazisinin bu bilgiler ve tarihi belgeler ışığında nasıl bir hukuki statüye tabi tutulduğunu daha yakından göreceğiz.

c) Şam Arazisinin Durumu ve Bu Konudaki Hukuki Tartışmalar

Şam Arazisinin hukuki statüsünü 1278 tarihli irade-i seniyyeye kadar, mevcut tapu tahrir defterlerinden öğreniyoruz. Bizi Şam arazisinin Filistin bölgesi daha çok ilgilendirdiği için konuyu daha çok Filistin açısından işleyeceğiz.

Filistin toprakları 922/1517 yılında Osmanlı Devletinin eline geçince, Filistindeki şehirler birer livâ olarak Şam vilâyetine bağlanmıştır. Bütün Şam arazisi ve bu arada Filistin toprakları, H. 1017 ve 1033 de ısdar edilen Kanunname-i Arazi hükümlerine göre arazi-i haracıyedendi. Yani memlûk arazi idi. Bir kısmı da mevkuf arazi idi. İslâmın ilk devirlerinden kalma olan rejim aynen ve harfiyyen devam ettiriliyordu.

Bu topraklarla ilgili tahrir defterlerinin 1527 yılından itibaren tutulduğunu ve bu işlemin Osmanlı'nın sona erişine kadar muntazaman devam ettirildiğini görüyoruz (44). Bu defterlerden öğrendiğimize göre Filistin toprakları Osmanlı'ya ilhak edildikten sonra üç Livaya ayrılmıştı: Kudüs - Gazze, Nablus - Safed, Sult - Aclun Livaları. Bu üç Liva da Şam Vilâyetine bağlıydı (45). 1574 - 1568 tarihleri arasında tutulan bir tapu defterine göre ise (563 Nolu defter, sh. 141) Filistin beş livadan ibaretti: Safed, Kudüs, Gazze, Nablus, Aclun. Bu livalar idari bakımdan Şam'a bağlıydı.

Mufassal tahrir defterleri de denen bu defterler, her sancak ve kaza'da mahalle mahalle, köy köy, vergi ve resimleri tesbit ederdi. Her mahalledeki vergi mükellefleri, vergiden muaf olanların adları, arazinin kimin dirliği (ıktai, yani tımar, zeâmet veya hassı yahut paşmaklığı) veya

(43) AK. md. 103 - 104.

(44) Evkaf ve Emlâk-ül-Müslimin Fi. Filistin, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınlarından, 522 sayılı Tapu Tahrir Defteri, (Tahkik ve Takdim: Muhammed İpşirli, Muhammed Davud El-Temimi) İstanbul, 1982, Z vd.

(45) İpşirli - Temimi, age. H. vd. Kunt, Metin, Sancaktan Eyâlete, İstanbul, 1978, sh. 129, Topkapı Müzesi 5246 Nolu Defter.

mülkü yahut vakfı veya mukataası olduğu yazılırdı (45^a). Bu arazi veya şahıs, mülk veya gelir, vergiden muaf ise, niçin muaf olduğu bu husustaki fermanın kaydı düşülerek işlenirdi. Her tahrir defterinin başına, ait olduğu sancak veya eyâlete ait hususi bir kanunname varsa, o kanunun metni yazılırdı. Zira bir çok işlemler bu kanuna göre yapılırdı (45^b).

Bu defterler «muharrir-i memâlik» denilen kâtipler tarafından tutuluyor ve arazinin defterlere tescili esnasında arazinin mahiyeti de kaydediliyordu. Defterlerin genellikle otuz yılda bir yenilendiği ve ekseriyetle fetihden sonra hemen arazinin tahririne başlandığı, Osmanlı tarihçileri tarafından kaydedilmektedir (46).

İncelediğimiz defterlerden 289 nolu defter tamamen Filistin bölgesindeki memlûk ve mevkuf araziye bize tanıtmaktadır. Bu defterin tarihi 961 H. (1553 - 1554) dir ((47). 312 nolu defter ise 964 H. (1556 - 1557) tarihine kadar ki tahrirleri, ihtiva etmektedir. Defterin başında Kanuni'nin tuğrası mevcuttur. Defterde Safed, Nablus, Gazze'ye ait toplam 290 mevkuf ve 215 memlûk arazinin tahriri yapılmıştı (48).

Bizim için en önemli olan defterler 342 ve 346 nolu tapu defterleridir. Zira bu defterlerin ikisi de aynı devreye aittir. 342 nolu defter mevkuf ve memlûk (evkaf ve emlâk) arazinin tahririne tahsis edilmiştir. 970 H. (1562 - 1563) de tanzim edilen 342 nolu defter Kudüs Livasında 95 mevkuf 54 de memlûk arazinin tahririni ihtiva ediyor (49). Bunun yanında yine 970 H. (1562 - 1563) de tanzim edilen 346 nolu defter ise mirî arazinin tahririne tahsis edilmiştir. O halde, mülk olup ta sahipsiz kalmasından, maliki meçhul olup da zaman aşımına uğramasından veya hut da devlete ait olmak üzere ihya edilmesinden dolayı, haracı arazi olduğu halde mirî araziye dönüşen bazı topraklar ortaya çıkmıştır. Bu defter, Kudüs'ü Şerif de bir ova, 173 köy, 432 tarla ve hepsinin toplam 610 mirî arazi parçası bulunduğunu bunlardan elde edilen mahsulâtından Padişaha ait haslardan 147539 akçe haracı mukasemesi 12845 akçe de haracı muvazzafı olmak üzere 160384 akçe gelir temin edildiğini, zeâmet ve tımarlardan elde edilen gelirin ise 476681 akçe olduğunu göstermektedir (50). Ayrıca defterin arasında Kudüs'teki bir mirî arazinin kethüda

(45^a) BVA, Tapu Tahrir Defteri, No: 342, 346, 950, 522.

(45^b) Öztuna, age, İstanbul, 1978, c. 9, sh. 69 - 70.

(46) İpşirli - Temimi, age. H.T.Y., İnalcık, Halil, Othman Method of Conguest, Studia Islamica, II, 1954, pp. 103 - 129, Lütü Paşa, Asıfname, İstanbul, 1326 sh. 24 - 25.

(47) BVA, Tapu Tahrir Def. No: 289.

(48) BVA, Tapu Tahrir Def. No: 312.

(49) BVA, Tapu Tahrir Def. No: 342.

(50) BVA, Tapu Tahrir Def. No: 346, sh. 1.

daresinde memur olan Rüstem Çavuşa zeamet olarak verilmesini emreden bir belge bulunmaktadır (51).

342 ve 346 nolu tapu tahrir defterlerinden anlaşılıyor ki 970/1562-1563 yıllarında Filistin bölgesindeki arazi ekseriyetle mülk veya vakıf araziydi. Ancak yukarıda zikredilen sebeplerle mirî arazi haline gelenler de vardı. Sayıları da hayli kabarıktı. Bundan sonraki defterlerden 427 nolu tapu defteri Kanuni devrinde (1557) hazırlanmıştır. Sadece mülk ve vakıf arazilerin tahririni ihtiva etmektedir (52). 980 tarihinde tanzim edilen ve İslâm San'at, Tarih ve Kültür Araştırma Merkezince basılan 521 nolu defter (53), 990 tarihinde tanzim edilen 602 nolu defter (54) ve nihayet 1222 tarihli ve 950 nolu defter (55) hep Şam bögesindeki ve özellikle Filistin arazisindeki mülk ve vakıf arazinin tahririni ihtiva etmektedirler. Bizim dikkatimizi çeken şudur : 970/1563 tarihli defterde vakıf sayısı 95 ve mülk sayısı 54 iken 980/1573 tarihli defterde vakıfların sayısı 90'a, mülk sayısı ise 11'e düşmüştür. O halde bu düşüşler, mirî arazi lehine bir düşüş müdür? diye insan ister istemez şüpheye düşmektedir.

Onyedinci yüzyıla ait belgelerden bu dönemde bugünkü Ürdün devletinin tamamı, Lübnan'ın güney yarısını ve İsrail'in işgali altındaki toprakları içine alan Sayda eyâletinde 94 zeamet ve 984 tımar mevcut olduğunu öğreniyoruz. Kudüs sancak beyinin hassı 353, 485 akçe gelir getirmektedir. Bu tarihlerde Şam eyâletinin 1.000.000 akçelik beylerbeyi hassı, 128 zeâmet ve 1865 tımarı mevcuttur. Trablusşam eyâletindeki beylerbeyi hassı 786.000 akçeliktir. 63 zeâmeti, 570 tımarı, 1640 sipahisi ve bunların da yılda 5.608.400 akçe dirlikleri vardır (55^a)

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Filistin de dahil bütün Şam arazisi Osmanlıya ilhak edildiğinde hukuki statü itibariyle arazi-i haraciyeden idi. Bazı sebepler, zamanla bazı haracı arazi mirî arazi haline geldi. Ancak ilk zamanlarda haracı arazi (mülk arazi) mirî raziden daha çoğunlukta idi. Mirî arazinin teşekkülüne sebep olan hâdiseler çoğaldıkça ve Şam arazisinin sahipleri el değiştirdikçe, mirî arazinin sınırları da genişliyordu. Osmanlı Devlet-i Aliyyesi mülk ve vakıf araziye kesinlikle karışmıyor, sadece vergisini (haracını) almakla yetiniyordu. Mirî araziye ise tımar zeâmet usulüyle bizzat idare ediyordu. 1700 - 1840 tarihleri arasın-

(51) BVA, Tapu Tahrir Def. No: 346, sh. 26 - 27.

(52) BVA, Tapu Tahrir Def. No: 427.

(53) İslâm Tarihi, San'at ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1982.

(54) BVA, TTD. No: 602.

(55) BVA, TTD. No: 950.

(55^a) Öztuna, age., 1983, c. 12, sh. 25 - 26.

da bu topraklar zaten Osmanlının elinde değildi. Tekrar buraları eline geçirince yeniden bu arazinin hukuki satüsü tayin edildi. Mülk ve vakıflara karışılmadı. Ancak mîrî arazinin de arttığı görüldü. Şunu önemle belirtelim ki Osmanlılar, Vakıf araziye kesinlikle karışmamıştır. Hatta vakıf arazi, fetih zamanında mevcut olanlardan bir şey kaybetmediği gibi bilakis sayı ve sınırları artmıştır da. Mülk arazi ise, elde delil olduğu ve mülkiyet hakkını isbat eden bir küçük karine dahi bulunduğu takdirde hürmet görmüş ve sahibinin elinde aynen bırakılmıştır. Bunun isbatını biraz sonra açıkça göreceğiz. Osmanlı arşivlerini incelemiş olan bir kimşenin, toprak mülkiyetine Osmanlı tarafından haksız ve usulsüz olarak müdahale edildiği şeklinde düşünmesi imkânsızdır.

Osmanlı devlet-i aliyyesi sahihsiz kalan araziye (haraçlı araziye) mîrî arazi rejimine tabi kılp, rakabesini devlete tasarruf hakkını da icare yoluyla reâyaya verip, öşür adıyla (onda bir, sekizde bir, yedide bir, yarıya kadar) harac-ı mukasemesini, çift resmi veya tasma akçesi ismiyle harac-ı muvazzafını almıştır (56). Aslında bunlar şer'i rü-sûmdandır (vergiler). Osmanlı bu şekilde arazi-i mîriyeyi meşrulaştırıp mülkiyet hakkına son derece sadık kalırken, bazı İslâm hukukçuları da meselenin münâkaşasını yapmışlardır.

Büyük hukukçu Kemal İbnül-Hümmam'a göre (861/1457), Mısır topraklarından alınan vergi haraç değil, ücret yani kira bedelidir. Zira bu topraklar çiftçilerin mülkiyetinde olmayıp, rakabesi devlete attır. Buna sebep de «bu arazi sahipleri mirasçı bırakmadan öldükleri için arazinin mülkiyeti devlete (beytülmâla) geçmiştir» (57).

İbnül-Kemal'in bu görüşü, Osmanlı'nın mîrî arazi anlayışı ile ayniyet arz etmektedir. Aynı hükmün Şam toprakları için de geçerli olduğunu söyleyen Hanefî hukukçuları çıkınca, özellikle İbn-ül-Hümmam'a tepki olarak ve Mısır topraklarındaki vakıf ve mülk toprakların bu yolla devlete geçmesini önlemek gayesiyle, Şafiî hukukçusu İbn Hacer el-Heytemi (919/1541) ister arazinin kuru mülkiyeti devlete ait olsun, ister müslümanlara vakfedilmiş olsun, Mısır'da mevcut emlâk ve evkafın sahiplerinin elinde kalması gerektiğini, emlâk ve evkafın ellerinden alınamayacağını ileri sürmüş ve el değiştirdiği için mevcut zilyetlere mülkiyetinin intikal ettiği bilinmeyen Şam ve Mısır arazisinin zilyedlerin elinde bırakılması lâzım geldiğini, küçük bir emârenin de mülkiyete delil teşkil edeceğini müdafaa etmiştir. Mevcut zilyetliğin mülkiyetin delili olduğunu ileri sürmüştür (58). Hemen şunu belirtelim ki Osmanlı'nın da yaptığı bu hu-

(56) Ebüssuud Ef. age., Sül. Ktp. Cr. No: 968, Vrk. 5, 6.

(57) İbn Âbidin, age., 3/256.

(58) İbn Âbidin, age., 3/256 - 258, İbn Hacer,

kukçunun iddia ettiğinden başka bir şey değildir. Bu tip arazinin, özellikle Şam arazisinin nasıl mîrî araziye çevrildiğini daha ayrıntılı olarak aşağıda göreceğiz.

Dimaşk (bugünkü Şam şehri) müftüsü Faddullah (yaklaşık hicri XI. asır) er-Rûmî ise, Şam arazisinin ekseriyetinin arazi-i emîriye olduğunu, zira sahiplerinin inkırazı sebebiyle bu toprakların mülkiyetinin devlete geçtiğini, bunların zilyedlerinin elinde ariyet olarak bulunduğunu verdiği bir fetva ile pekiştirmiştir (59). Ancak Şam arazisi ile ilgili irade-i seniyyenin çıkmasından kısa bir zaman önce (1252/1836) vefat eden büyük hukukçu İbn Âbidin, bu usulün zalim hükümdarlara milletin toprak mülkiyeti hakkını zorla elinden alma fırsatını doğuracağından korkarak mes'eleyi daha ayrıntılı olarak izah etmiştir. Bu hukukçunun görüşlerini özetlemek istiyoruz :

«İbnül-Hümmam'ın Mısır arazisi hakkındaki görüşünün aynen Şam arazisi hakkında da geçerli olduğunu söylemek doğru olmaz. Zira Şam arazisindeki çiftçilerin ve şu anda araziye elinde bulunduran zilyedlerin mülkiyet hakkına sahip olmadıkları belli değildir. Vakıf araziler, kesin devlete ait olan mîrî topraklar ve mülkiyeti belli olan bazı köyler hariç durum vazıh değildir. Zilyedlik ve tasarruf hakkının mülkiyete karine teşkil edeceği muhakkaktır. Hem Şam ve Mısır arazisi haracı arazidir. Yani sahiplerinin mülküdür. Diğer mezhep imamları da bu toprakların (Şam ve Mısır) aslının müslümanlara vakıf veya rakabesinin devlete ait olacağını söylemişlerse de, mülkiyete karine olabilecek bir şeye dayanan şahısların mülkiyet iddiasının reddedilemeyeceğini kabul etmişlerdir. Hanefî mezhebine göre zaten bu topraklar haracıdır ve sahiplerinin mülküdür. Nasıl olur da hiçbir delile dayanmadan sadece sahiplerinin mirasçı bırakmadan vefat etmeleriyle bu arazi zilyedlerinin elinden alınabilir? Bu durum zulme de yol açabilir. Şam ve Mısır arazisi hususunda yapılacak olan şey şudur :

Meşru yollarla beytülmalâ ait olduğu bilinen arazi arazi-i miriyedir. Bunlar hakkında İbnül-Hümmam'ın görüşü geçerlidir. Bu tip araziden alınan vergi, tam haraç değil, belki haraç yerine geçen bir vergi (ücret) dir. Kesin olarak beytülmalâ kaldığı bilinmeyen arazi ise, sahiplerinin mülküdür. Bunlardan alınan vergi de haraçtır. Zira bu arazi temelde haracı arazidir.» (60)

(59) İbn Âbidin, age., 3/258.

(60) İbn Âbidin, age., 3/256 - 258, Damad, age., 1/663 vd., Haskefi, Dürrül-Müntekâ, c. 1, sh. 663 vd.

İbnül-Âbidin'in bu görüşü zamanında kabul görmüş ve bütün İslâm Dünyasınca iyi karşılanmıştır. Bizim için enteresan olanı Osmanlı Devlet-i Aliyyesi'nin yaklaşık 40 yıl sonra Şam arazisi hakkındaki hükmünün de tıpkı İbn Âbidin'in tavsiye ettiği şekilde tezahür etmesidir. Osmanlı bu konuda da yine şer'-i şerifden hiç bir şekilde ayrılmamıştır. Şimdi de bu kararı inceliyelim.

B) H. 1278 Tarihinden Sonraki Durum

Yapılan araştırmalar sonucu görüldü ki, Berr'üş-Şam arazisi Hz. Ömer zamanından beri harac-ı mukâsemeye tabi araziye-dendir. Osmanlılar bu toprakları ele geçince arazinin mevcut hukuki statüsüne karışmamışlardır. Yine haraci olma özelliğini devam ettirmiştir. Ancak bazı sebeplerle, bu arazinin hukuki statüsü zamanla mîrî arazi haline gelmeye başlamıştır. Mîrî arazinin ekseriyeti teşkil etmesi karşısında, İslâm hukukçularından bazıları toprak özel mülkiyetinin cebren gasbından korkmuşlar ve mülk olan haraci arazinin rastgele mîrî araziden addedilmesine karşı çıkmışlardır. Ancak bu karşı çıkma tarihin akışını durduramamış, arazinin sahipsiz kalmasını engelleyememiştir. Neticede Şam müftüsü Fadlullah er-Rümi bütün Şam arazisinin mîrî arazi olduğunu fetvasıyla ilan etmiştir. Bu görüşün tenkidini yapan İslâm hukukçuları ise, bu topraklarda mîrî arazinin çoğunlukta olduğunu kabullenmişler ve ancak bu arazinin tesbitinde özel mülkiyeti zedelemeyecek bir özen gösterilmesini istemişlerdir. Osmanlı tapu defterleri de bu görüşlere paralel tarihi kayıtları ihtiva etmektedir.

Şam arazisi hakkındaki fikri ve idarî muhteva bu merkezde iken, mîrî arazinin tabi olacağı hukuki rejim yeni bir kodifikasyon ile tadil ve ikmal edilmiştir. Bu yeni kodifikasyon 1274/1858 tarihli Arazi Kanunname-i Hümâyûn'udur. Bu kanun yürürlüğe girdikten sonra, zaten gayr-ı resmi olarak ekseriyeti mîrî arazi haline gelen Şam arazisinin resmen de bu kanunun hükümlerine tabi kılınması zorunluluğu gündeme gelmiştir.

İşte Şam arazisinin Arazi Kanununa tabi mîrî arazi olduğunu ifade eden irade-i seniyyenin sadır olmasından önce ve Sayda (Beyrut) valisinin gerekçeli yazısı üzerine Osmanlı Devlet-i Aliyyesi tamamen yerli ve arazi hakkında mütehassis olan bir komisyon teşkil ederek, bu komisyonu Şam arazisinin hukuki statüsünü tesbit vazifesiyle görevlendirmiştir. Komisyon oniki kişiden meydana gelmiştir. Komisyonda Şam bölgesi idarî ve mahalli meclisinden altı kişi, Meclis-i Vâlâ'dan bir kişi, Şam Müftüsü ve Şam bölgesinin Miralayı da bulunmaktadır. İki tane de yabancı (zımî) komisyona tayin edilmiştir. Tam bir araştırma sonucu, özel mülkiyete tecavüz edilmemesi şartıyla bu işin yapılmasına gayret göste-

rilmiş (61) ayrıca «Arazinin hukukî statüsünün tesbitinde, mevcut senet ve belgelerin tetkiki şarttır. Hatta tarafların anlaşması bile bu konuda müsbet bir görüşe varılması için yeterli değildir.» (62) diyen Osmanlı Temyiz Mahkemesi kararına da aykırı davranılmayarak gerekli tetkikat yapılmış ve Berr'üş-Şam arazisinden öncelikle Şam ve Sayda Eyâletinde sonra da bütün Berr'üş-Şam topraklarında Komisyon raporunun ışığı altında mîrî arazi hükümlerinin tatbiki hakkında karara varılmıştır (63). Şimdi komisyonun yaptığı tesbitleri görelim sonra da alınan bu kararın idari, siyasi ve iktisadi gerekçelerini, komisyonun kurulmasına sebep olan Beyrut (Sayda) valisi Muhammed Fuad Paşa'nın yazısından öğrenelim :

Berr'üş-Şam (Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün) da mevcut bütün arazinin tamamı aslında arazi-i haraciye'dir. Ancak zamanaşımı ile (64) ve mâliklerinin mirasçı bırakmadan ortadan kaybolmasıyla (inkırazı ile) ekseriyeti arazi-i mîrîye haline gelmiştir. Devlet-i Aliyye tarafından bu zamana kadar, bu arazinin tasarruf cihetlerine karışılmamış ve diğer Osmanlı topraklarında yapılan ıslahat ve tanzimat (özellikle Arzi Kanunu hükümleri) burada yapılmamıştır. Şu anda Şam arazisinin durumunu dört guruba ayırarak incelemek mümkündür :

1) Özel mülkiyete konu olduğundan mülk olarak tasarruf olunan arazi. Bu arazide diğer mülk arazi hakkında geçerli olan hükümler uygulanır. Bu sebeple, Osmanlı Sipahilerine öşür veya kasm namıyla herhangi bir vergi vermezler. Sadece arazi haraciye olduğu için haracını öderler.

2) Rakabesi (kuru mülkiyeti) devlete ait olduğu halde (mîrî) yıllık gelirinden devlete ait olan veya herhangi bir vakfa tahsis edilmiş olan kısmı, yani hasılatının yarısından onda bire (öşre) varıncaya kadar belirli bir miktarı verilen arazidir. Bu arazide senedsiz veya bir vakıf mütevellisi tarafından verilen sened ve mahkemece ita olunan hüccet ile tasarruf hakkı (meşedd-i müske) iddia edilerek tasarruf olunmaktadır. Bu çeşit arazide şer'an ve kanunen arazi-i mîriye hükümlerinin icra edilmesi gerekir (65) ise de mutasarrıfları malik muamelesi görmüşlerdir (66).

(61) İbn Âbidin, age., 3/258.

(62) Osmanlı Temyiz Mahkemesi'nin 12 Teşrinievvel 1309 tarihli kararı, Ceride-i Mahâkim, No: 755 sh. 11208. Dikkat edilirse bu karar İbn Âbidin'in görüşünü aynen yansıtmaktadır (Bkz. İbn Âbidin, age., 3/258).

(63) BVA, İrade, Mec. Vâlâ. No: 20714/1.

(64) Bilindiği gibi mîri arazinin teşekkül tarzlarından biri de zamanaşımı ile arazinin sahipsiz kalması ve mâliki meçhul hale gelmesiydi. (AK. md. 2/ son fıkra, 3).

3) Rakabesi devlete ait olduğu halde yıllık gelirinden devlete veya bir vakfa tahsis edilen kısmı verilerek, bir köy ahalisi tarafından topluca ekilip biçilen arazidir. Bu arazide köy ahalisi tasarruf haklarının (meşedd-i müske) bulunduğu iddiasında da değildir. Sadece müsteir hükmünde olarak araziye ziraat ve tasarruf ederler.

4) Bir şahsın veya bir hey'etin tasarrufunda olmayıp işletilmeden terk olunan arazi (mezâri-i şemsiye) dir. Bu arazinin bir kısmı boş ve muattal olup, bir kısmı dahi civarında bulunan köylerin ahalisi tarafından ekilip biçilir. Kimse de bu arazi hakkında herhangi bir tasarruf iddiasında bulunamaz.

İşte bu dört gurup araziden birinci guruptakiler özel mülkiyete konu olan arazilerdir ve belirli arazi parçalarından ibarettir. Bunların olduğu gibi bırakılması gerekir (67). Fakat diğer üç gurupta yer alan araziler, mîrî arazi olmalarından dolayı bunlara Arazi Kanunnâme-i Hümayûnunun ve Tapu Nizamnamesi hükümlerinin uygulanması gerekir. Şöyle ki.

Bu üç gurup araziden tasarruf hakkını isbat edecek şekilde mevcut sebep ve meşru senetlere dayanılarak tasarruf edilen araziler için sahiplerinden sadece intikal harcına benzer bir harç alınarak kanuna uygun şekilde tapu senedi verilmelidir. Tefviz edilecek arazi dahi kanun ve nizamnamenin belirlediği hükümlere ve muamelelere uygun olarak, belirli bedeller karşılığında taliplerine ihale ve tefviz edilmelidir. Bu söylenenlerin tam olarak tatbik edilmesi için, evveleminde hükümet tarafından bölgeye yeteri kadar memur ve kâtipler tayin edilmelidir. Ancak bu memur ve kâtipler hususi bir yönetmeliğe göre hareket edeceklerdir. Bütün Şam arazisi fidan (bir yüzölçümü birimi) itibariyle tahrir edilmeli, rakabe ve tasarruf hakkı devlete ait olup da tapuya verilecek olan arazi ayrılmalıdır. Daha sonra ise, her köyün civar ve hududu dahilinde bulunan araziden ahalinin muhtaç olduğu arazi yerine ve verim gücüne göre iyi - orta - zayıf olarak taksim edilmelidir. Sonra tarafsız bilirkişilerin belirleyeceği bedel-i misilleri uygun taksitlerle halktan alınmak şartıyla ahaliye tefviz olunmalıdır. Ahalinin ihtiyaçlarından fazla kalan arazi dahi tesbit edilen bedelleri peşin olarak alınmak şartıyla açık artırma ile taliplerine ihale edilmelidir. Kanunen tasarruf hakkı sabit olan şahısların ellerinde bulunan arazi için de intikal harcı kadar bir miktar yani yüzde beş kuruş harç alınarak sahiplerine tapu senedi verilmelidir. Böylece

(65) Krş. İbn Âbidin, age., 3/256 - 258.

(66) Krş. İbn Âbidin, age., 3/256.

(67) Krş. İbn Âbidin, age., 3/258.

hali hazırda ve gelecekte hazineye külli yararlar sağlamış olacak ve arazinin tasarrufu belli bir düzene girecektir.

Zikredilen tasarının yürürlüğe girmesi irade-i seniyyenin tasvibine bağlıdır. İrade-i seniyye sâdr olduğu takdirde Şam'ın dört bir tarafına özel arazi memur ve katipleri gönderilecektir (68).

9 Cemâziyelülâ 1276 tarihinde hazırlanarak Adliye Nezaretinin emrine sunulan bu hususi Komisyon Mazbatası, Beyrut (Sayda) Umumi Vâ-lisi Muhammed Fuad Paşa'nın mazbatanın gerekçelerini ifade eden hususi bir arz yazısından sonra hazırlanmıştır.

Berr'üş-Şam arazisinin mîrî arazi ahkâmına tabi kılınmasını mucip olan mazbatanın lüzumu ve irade-i seniyyeye iktirân etmesinin gereği şu şekilde açıklanmaktadır :

a) Berr'üş-Şam arazisinin tamamı zaten, aslında harac-ı mukaseme-ye tabi haracî arazi olsa da, şu anda sahipleri meçhul arazi durumuna geldiğinden veya sahipleri varissiz münkariz olduğundan, kendiliğinden ekserisi mîrî arazi haline gelmiştir. Buradaki araziyi işleten çiftçiler, tıpkı Rumelindeki çiftçiler gibi araziyi ekip biçmekte ve eski haraç payı ne ise onu öşür bedeli namıyla maktu olarak her sene vergileriyle beraber vermektedir. Realite bu olmakla beraber bu arazinin kesin olarak tapu ile ahalinin tasarrufuna terkedilmemesi, bu arazideki ziraat ve ma'mûriyetin ilerlemesine tabii bir engel teşkil edecektir. Var olan durum kanunen de tescil edilmelidir. Yani ahali de bu arazinin tasarrufunun kendisine ait olduğunu bilsin, ona göre gayret etsin. Bu da arazinin mîrî arazi ahkâmına tabi kılınıp Arazi Kanununa göre tasarruf haklarının kendilerine verilmesiyle mümkün olur.

b) Aslında devlete ait olduğu halde böyle ortada bırakılan araziye, onu işleten ahali önce ağaç dikmekte, sonra da mevcut ağaçları bahane ederek arazinin mülkiyetinin kendilerine ait olduğunu iddia etmektedir. Böylece devlete ait olan arazi rastgele fırsatçılara temlik olunmuş olmaktadır. Bunu engellemek için mîriye ait araziye ağaç dikme yasağı getirilmiştir, ama bu da arazinin harabiyetine sebep olmuştur. Ayrıca mevcut araziler her köyün mevcut olan ahalsinin ihtiyacından fazladır. Bu nedenle çoğu arazi muattal bırakılmaktadır. Halbuki özel mülkiyete konu olan Cebel-i Lübnandaki bazı araziler taşlık olduğu halde hem gelir hem de ağaçlandırma yönünden günden güne alabildiğine bir ilerle-

(68) Berr'üş-Şam Arazisi Hakkında Arazi-i Mîriye Ahkâmının Tatbiki Hakkındaki Hususi Komisyon Mazbatası, 9 Cemâziyelülâ 1278/1871, BVA, İMV, No: 20714/1.

me kaydederken, yanı başında bulunan ve verimlilik itibarıyla bütün alemde meşhur olan Bika, Ba'lebek, Hama ve Humus gibi şehirlerin arazileri kendilerinden beklenen gelirin yüzde birini getiremediği üzüntüyle müşahade olunmaktadır. Halbuki bu arazi diğer arazi-i mirîye gibi yine rakabesi devlete ait olmak üzere Kanunname-i Hümayun gereği, mevcut ahalinin ziraatine yetecek kadar uygun bir tapu bedeli ile ahaliye verilse, fazlası dahi açık artırma ile yine yerli veya komşu ahalden zuhur ederek taliplerine tapu karşılığı tefviz edilse devlet ve millet için daha yararlı olacaktır. Böylece elde en azından yirmibeş - otuzbin kese olacağı tahmin edilmektedir.

c) Arazinin veriminin artırılması maliyemizin de yükünü hafifletecektir. Zira uzun zamandır gelir - gider dengesini kaybeden Şam Eyâlet Hazinesi böylece devlet için büyük yük teşkil eden borçlarını tesviye edecek ve Devlet-i Aliyyenin bütün memlekette girişmiş olduğu ıslahat bu eyâlet için gerçekleşmiş olacaktır.

d) Komisyon mazbatasına başta Şevketlü Müşir Paşa ve Şam Valisi olmak üzere ehliyetli ve araziye tanıyan dirayetli kimselerden olduğundan, alınacak karar yerli yerince tatbik edildiği takdirde bunda ahali de memnun kalacaktır. Eskiden alınan vergilerin ve öşür bedellerinin esasına dokunulmayacaktır. Zaten bu arazide her bir köy ve nahiyenin yıllık öşür bedeli ötedenberi maktu olarak alınmakta olduğundan öşürlerin yeni usule göre tahsili zaten buralarda da yürürlüktedir. Böylece arazinin tefvizi meselesi mevcut idareye ve gelirlere zarar vermeyecektir. Ayrıca ahali artık arazide kendine ait tapu ile tasarruf edeceğinden, arazinin mamûr olmasına daha çok çalışacaklar ve ma'mûriyet arttıkça vergi gelirleri dahi artacaktır.

e) Şam bölgesindeki köylerin bazısı müruruzamanla harap olmuş ve geride kalan ahali dahi diğer köylere dağılmış bulunmaktadır. Yok olan bu köylerin vergisi bugün defterde mezkûr köylerin namına kayıtlıdır. Ahali olmayan bu köylerin vergi yükleri her sene bekâyâyâ kalmaktadır. Yeni bir tadile gidildiğinde her yıl bekâyâyâ kaldığı zannedilen beş - altıbin kese diğerlerine de yük olmayacaktır. Böylece yeni rejime göre arazinin tahriri, verginin tadili için de bir vesile olmuş olur. Hem böylece boş ve muattal arazi de kalmamış olur (69).

14 Cemâziyelüla 1277 tarihinde ilgili bakanlığa gönderilen ve Şam Arazisinin arazi-i mirîye haline gelmesine ait isteği ve bu isteğin gerekçelerini ihtiva eden Beyrut (Sayda) Valisi Muhammed Fuad Paşa'nın yazısı ve bunun üzerine teşkil olunan hususi Komisyonun 9 Cemâziyelüla

1278 tarihli Mazbatasından (70) sonra, ilgili bakanlık bu meseleyi Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliyeye sevkettiği. Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliye Komisyon mazbatasını Daire-i Kavânin ve Nizamât'a havale etmiştir. Burada Komisyon mazbatasını okunmuş, mazbatadaki tesbitler ve Muhammed Fuad Paşa'nın arzettiği gerekçeler yerinde bulunarak hazırlanan 8 Recep 1278 tarihli Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliye Mazbatası (71) Sadaret makamına arz edilmiştir. Sadaret dahi 17 Recep 1278 tarihli tezkere yazısıyla (72) meseleyi irade-i seniyyenin tasvibine arz etmiştir. Devlet-i Aliyyenin Şevketlü Pâdişahının Sadaretin tezkeresini tasvip ettiğini ifade eden 18 Recep 1278/1871 tarihli irade-i seniyye-i aliyyesi (73) ise Mâbeyn-i Hümayün Başkatıplığınce hazırlanan tebliğ tezkeresiyle sadarete bildirilmiştir.

Böylece 18 Recep 1278 tarihli irade-i seniyye ile ilk etapta bugünkü Suriye topraklarının çoğunu içine alan Şam Eyâleti ile yine bugünkü Ürdün Devletinin tamamına yakını, Lübnan'ın güney yarısını (Beyrut dahil), Sina hariç ve Gazze dahil İsrail işgali altındaki Filistin topraklarını içine alan Sayda Eyâletinde (73^a) tatbik edilmek üzere, bütün Şam arazisinin Arazi-i Mîriye hükmünde olduğundan Arazi Kanunname-i Hümayün ve Tapu Nizamnamesi hükümlerine tabi olacağı kesinleşmiştir. Ancak Komisyon mazbatasında da görüldüğü gibi, mülk ve vakıf araziler kendi statülerinde devam edeceklerdir. 1278 tarihinden sonra tutulan Tapu Tahrir defterleri de mülk ve vakıf arazinin bu arazinin yaklaşık %20 sini teşkil ettiğini göstermektedir. Arazinin ferağı ve tefvizi konusundaki Şurây-ı Devlet Kararları da bu tesbitlerimizi tasdik etmektedir. Bir Şuray-ı Devlet Kararında 1289'larda Kudüs-i Şerif Defter-i Hâkânî memuru Hasan Zihni Efendi olduğu ve bu arazilerin uzun zamandan beri (1278 den itibaren) Arazi Kanunname-i Hümayunun hükümlerine tabi bulunduğu açıkça ifade edilmektedir. Bu ve benzeri kararları o zaman neşredilen resmi yayın organlarında da görmek mümkündür (74).

V — YAHUDİLER'E KARŞI ALINAN TEDBİRLER

Osmanlı Devleti, Filistin Arazisini devlet arazisi haline getirmekle yetinmemiştir. Özellikle II. Abdülhamit döneminde, Yahudilerin bu top-

(70) BVA, İMV, No: 20714/1, 2.

(71) BVA, İMV, No: 20714/3, Daire-i Kavanin ve Nizamût, Sayı: 61.

(72) BVA, İMV, No: 20714/3, 4.

(73) BVA, İMV, No: 20714/3, 4.

(73^a) Öztuna, age., c. 12, sh. 25 (1983 baskısı), BVA, İMV, Belge No: 20714 (1 - 4).

(74) 4 Temmuz 1295 tarihli Şuray-ı Devlet Kararı, Karakoç-Serkiz-Tahşiyeli Kâvânin, c. 2, sh. 301 - 303.

raklara yerleşme arzusunun karşı bazı hukukî tedbirler almıştır. Bu hukukî düzenlemelerden de bahsetmek, araştırmanın tamamlanabilmesi için şarttır.

18 Recep 1278/1871 tarihli İrade-i Seniyye ile Filistin Arazisi mirî arazi statüsüne tabi tutulmakla beraber, Filistin toprakları içinde bazı mülk ve vakıf arazi de mevcuttu. Bunları mülkleri yahut mütevellileri, yüksek bedellerle Yahudilere satabilirlerdi. Ayrıca Yahudiler Araziye ait kanunun boşluklarından da yararlanabilirlerdi. İşte bu mahzurları ortadan kaldırmak için bazı önemli tedbirler alındı. Bunları kısaca özetleyelim :

1) İkinci Abdülhamit tahta geçer geçmez 25 Rebiülâhir 1300/1883 tarihli Tebdil-i Tabiiyyet Eden Eşhas Uhdelerinde Olan Arazi-i Miriye Ve Vakfiye Ve Müsakkafât-ı Vakfiye Hakkında Olunacak Muameleye dair bir İrade-i Seniyye (75) neşretti. Bu hukukî düzenleme ile Filistin Arazisi hakkındaki muhtemel boşlukları doldurdu ve Yahudilere mülk satışını dolaylı olarak engellemiş oldu (75^a).

2) Alınan tedbirlere rağmen Filistin arazisine olan Yahudi akını tam önlenemeyince II. Abdülhamit Sadaret'in ve Meclis-i Mahsus'un basiretsiz ve ileriye göremeyen rapor ve mazbatalarına rağmen Yahudi meselesini önemli ölçüde çözecek bir İrade-i Seniyye neşretmiştir. Bu İrade-i Seniyye'yi aynen nakledecek ve kısa bir tahlilini yapacağız.

İçlerinde Ahmet Cevdet Paşa'nın da bulunduğu Sadr-ı A'zam Muhammed Sâlih Kâmil Paşa başkanlığındaki Meclis-i Mahsus, Filistin topraklarındaki Safed kazasına turist olarak gelen 400 ve Sayda'ya gelen 40 Yahudi'nin Osmanlı tâbiyyetine alınması yolundaki mazbatalarını 20 Zilhicce 1308/14 Temmuz 1307/1891 tarihinde Sadarete arzederler (75^b). Sadâret de bu mazbatayı aynı tarihli ve Kâmil Paşa imzalı bir Tezkere ile Padişah'a takdim eder (75^c). Padişah Abdülhamit ise fevkalâde bir basiret ve ileri görüşlülükle konuyu şu iradesiyle vuzuha kavuşturur:

«YILDIZ SARAY-I HÜMÂYÜNU BAŞ KİTÂBET DÂİRESİ

Beyrut Vilâyeti dahilinde Safed Kasabasında bulunan ve Sayda'ya gelen 440 (Dörtüzkırk) ecnebi Musevî'nin istid'aları vechile tâbiyyet-i

(75) BVA, İrade, No: 3356.

(75^a) Öke, 139 vd.

(75^b) BVA, İrade, 5276.

(75^c) BVA, İrade, 5276.

Devlet-i Aliyye'ye kabulleri istizanını hâvi reside-i dest-i ta'zim olan 20 Zilhicce 1308 tarihli Tezkere-i Sâmiye-i Sadâretpenâhîleri manzûr-ı âlî oldu. Musevî'lerin Kudüs civarında ictima' ve iskân etmeleri, ileride orada bir Musevî hükümeti teşekkülünü intac edebileceği mülâbesesiyle kat'â câiz olmadıktan başka; zaten Memâlik-i Şâhâne arâzi-i hâliyeden ma'dud olmadığına ve medeni Avrupa'luların memleketlerinden tartedikleri eşhâsın Memâlik-i Şâhâneye kabulüne bir sebep olmayıp, hususıyla ortada bir Ermeni fesadı mevcut iken, bu suret aslâ câiz olamayacağına nazarın; ne merkûmenin ne de sâir Musevîlerin kabul olunmayarak Amerika'da iskân etmek üzere geri gönderilmeleri zımında ba'demâ ayrı ayrı ma'rûzâta hâcet kalmayacak surette Meclis-i Vükelâca umumi bir karar ittihaziyla bâ-mazbata arz ve istizran-ı keyfiyet olunması muktezây-ı irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenâhi'den bulunmuş ve binâ-enaleyh Tezkere-i Sâmiye-i Vekâletpenâhîleri takımıyla iade edilmiş olduğundan olbabda emir ve ferman Hazret-i Men Lehül-emrindir.

21 Zilhicce 1308/15 Temmuz 1307
(1891)

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyari
Süreyyâ» (75^a)

Bu tarihî belgede, Filistin topraklarına yerleşmek isteyen Yahudilere şu gerekçelerle karşı çıkıldığı anlaşılmaktadır :

a) Yahudilerin Kudüs başta olmak üzere Filistin topraklarına toplanmaları ve orada yerleşmek istemeleri, bir Yahudi Devleti kurma amacını gütmektedir. Buna engel olmak kesinlikle şarttır. Zaman Osmanlı Devletini ve onun basiretli Padişahını haklı çıkarmıştır.

b) Osmanlı toprakları her isteyenin yerleşebileceği boş topraklar değildir. Ya özel mülkiyet konusudur, ya vakıf arazidir, ya da devlet arazisidir. 1278 tarihli İrade bu noktadan önem taşımaktadır.

c) Kendilerini bütün aleme medeni milletler olarak ilan eden Avrupalıların memleketlerinden kovdukları Yahudileri Osmanlı ülkesine almanın haklı bir gerekçesi ve manası yoktur. Hiçbir hukuk kâidesi ve insanlık da bunu gerektirmez.

d) Osmanlı ülkesinde asırlar boyu gözetlenen Ermeniler, Devletin başına belâ olmuştur. Ortada bir Ermeni fesadı varken, bir de Yahudileri kabul etmek devletin geleceği açısından tehlikelidir. Gerçekten I. Dünya Savaşı ve onu takip eden tarihlerde Yahudiler, en az Ermeniler kadar fesada sebep olmuşlar ve II. Abdülhamid'i bu sözünde haklı çıkarmışlardır.

Bütün bu sebeplerle artık hiçbir Musevi Osmanlı vatandaşlığına alınmayacak ve Yahudilerin Osmanlı ülkesinde yerleşmelerine asla müsaade edilmeyecektir.

3) II. Abdülhamit bununla da yetinmeyerek başta Filistin toprakları olmak üzere bütün Osmanlı Devleti topraklarında Yahudilere toprak ve mülk satışını yasaklamıştır.

4) İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından çok zor anlaşılan II. Abdülhamid'in haklı siyaseti kısmen devam ettirilerek, 29 Şevval 1332/7 Eylül 1330 tarihinde (1911 tarihinde), tebea-i ecnebiyenin Arazi Kanunu'nun hakk-ı karar ve ihyay-ı mevâtı (ölü toprakların ihyası)na ait 78. ve 103. cü maddeleri hükümlerinden yararlanamamalarına dair Şûrây-ı Devlet Kararı yayınlanmıştır. Böylece Yahudilerin bu yolla da olsa Filistin topraklarına sızmaları engellenmek istenmiştir (75°).

VI — SONUÇ

Yapılan incelemeler sonucu görülmüştür ki, Ürdün ve Filistin toprakları Osmanlılar zamanında Berr'üş-Şam diye adlandırılan bölgede yer alıyordu. İdari olarak da buralar sancaklar veya eyâletler halinde Şam'a bağlıydı. Özellikle 1876 da yapılan idari tadilâta kadar Şam, Filistin ve Ürdün şehirlerinin idari, siyasi ve mali merkeziydi.

İslam hukuku kitaplarında da Arz'üş-Şam diye anılan bu bölgenin hukuki statüsü harac-ı mukasemeye tabi haraci arazi olarak bizzat Hz. Ömer'in teklifi ve bütün sahabelerin icma ile tesbit edilmişti. 922/1517 de Osmanlılara geçince yine aynı statüde bırakıldı. Ancak yine şer'i olan iki sebepten dolayı (mâliklerinin meçhuliyeti ve varissiz ölmeleri) Osmanlıların şer'i - şerife uygun olarak geliştirdikleri mîrî arazi rejimi bu araziye de uygulanmaya başlandı. 970'lerde tanzim olunan bir tapu defteri bu bölgede mevcut olan mîrî araziye ayrıldı. Gittikçe mîrî arazinin sınırları genişledi. Nihayet H. XI. asırda Şam Müftüsü, Şam bölgesindeki toprakların mîrî arazi olduğunu ileri sürdü. Buna karşı çıkanlar olduysa da, tarihin değişmesi ve hâdiselerin gelişmesi mîrî arazi rejiminin lehine oldu. Nihayet İslâm hukukçuları da, özel mülkiyete tecavüz edilmeden devletin arazisine sahip çıkması gerektiği fikrine geldi. Bu arada 1274 tarihli AK.da mîrî araziye tam olarak düzenlemişti. Bu kanundan tam dört yıl sonra, yerli ve ehliyetli kişilerce hazırlanan mazbataya dayanılarak, kimsenin mülkiyet hakkına

(75°) Karakoç, Serkız, Tahşiyeli Kavanin, I/270 - 271.

dokunulmadan bütün Şam arazisi AK. ve Tapu Nizamnamesine tabi mîrî arazi olarak tanzim edilmiştir. Bu kanundan tam dört yıl sonra bu arazinin arazi-i mîrîye olduğu 18 Recep 1278/1871 tarihli irade-i seniyye ile de tescil edildi.

Osmanlı devletinin bu toprakları ve özellikle Filistin arazisini arazi-i mîrîye statüsüne getirmesi, birçok idari ve siyasi yararların gerçekleşmesini amaçlıyordu. Başta buraya sızmaya çalışan Yahudilerin engellenmesi için bu toprakların hukuki statüsünün mîrî arazi şeklinde olması bir nimetti. Maalesef Filistin topraklarının ancak %80'i mîrî arazi; %20'si mülk (haracı) arazi statüsünde idi. Yahudiler bu %20'lik mülk araziden satın aldıklarına yerleşebiliyorlardı. Mülk arazinin alım ve satımı devletin gözetiminden kaçabiliyordu. Yerli toprak sahipleri satmayı kabul ettiği müddetçe Bab-ı Âli siyonistlerin Filistin'deki toprak alışverişine müdahale edemiyordu. Bu husus II. Abdülhamid'in gözünden kaçmamış ve daha siyonistler bu boşluktan yararlanmadan hazine-i hâssadaki şahsi servetiyle Filistin'de mümkün olduğu kadar çok toprak satın alarak bu kapıyı kapatmıştır (76).

Mîrî arazi statüsünde olan %80'ne gelince, Filistin'e yerleşmek isteyen Yahudilerin önderi Dr. Theodor Herzl bunlardan da kendilerine pay koparmak için Devlet-i Aliyyenin Padişahı II. Abdülhamid'e başvurdu ve ondan şu cevabı aldı :

«Ben bir karış dahi olsa toprak satmam, zira bu vatan bana değil Osmanlı milletine aittir. Milletim bu toprakları kanlarını dökerek kazanmışlar ve yine kanlarıyla mahsuldar kılmışlardır. O bizden ayrılıp uzaklaşmadan tekrar kanlarımızla örteriz. Ne ile aldıysak onunla geri veririz. Benim Suriye ve Filistin alaylarımın efradı birer birer Plevne'de şehit düşmüşlerdir. Ben onun hiçbir parçasını satmam. Bırakalım Yahudiler milyarlarını saklasınlar. Benim devletim yıkılırsa, maalesef Filistin'i karşılıksız ele geçirebilirler. Fakat biz sağken bu devlet ayakta, sadece bizim cesetlerimiz taksim edilebilir. Ben canlı bir beden üzerinde ameliyat yapılmasına müsaade edemem.» (77) Selânik'te sürgünde olan Padişah yine aynı endişeleri dile getiriyordu :

«Yahudilerin bizim memleketimizde bir maksatları vardır. Kudüs ve Yafa'yı satın almak istiyorlar.» (78) «Siyonistlerin şefi olan Herzl fikirleriyle beni ikna edemez. Siyonistler Filistin'de yalnız ziraat yapmak değil, orada hükümet kurmak, siyasi temsilcilerini seçmek gibi şeyler istiyorlar. Bu haris tasavvurlarının manasını, gayet iyi anlıyorum. Lâkin siyo-

(76) Öke, age., sh. 141 - 142.

(77) Öke, age., sh. 76 vd.

(78) Öke, age., sh. 85 vd.

nistler bu teşebbüslerini kabul edeceğimi zannetmekle saflık ediyorlar. Devletimiz dahilindeki yahudilere ne kadar kıymet veriyorsam, Filistin'e dair kurdukları tasavvurlara da o kadar düşmanım.» (79)

Osmanlı bu toprakları AK.na tabi kılmakla buraya talip olan yahudilerin karşısına da devlet olarak dikilmişti. Bu yüzden AK.nun yahudilere açık bıraktığı kapılar, daha sonra yayınlanan hukuki düzenlemelerle engellenmiştir (80).

Hülâsa Filistin'i devlet garantisi ile koruyan Osmanlı devleti, ittifak ve terakki iktidarı ile zayıflayınca Filistin davası da zayıfladı. Osmanlı Devlet-i Aliyyesi yıkılınca Filistin davası da yıkıldı ve yahudiler maalesef emellerine kavuştular. İslâm Dünyası'nın kendilerini birbirine bağlayan manevi bağları yeniden canlandırıp biraraya gelmesi ve Türk milletinin kendilerine hizmetini layıkıyla tanımasıyla Filistin davası beklenen haklı çözüme kavuşmak için önemli bir mesafe katetmiş olacaktır.

---

(79) Sultan Abdülhamit, Siyasî Hâtîrâtım, İstanbul, sh. 76 - 77, Öke, age., sh. 97.

(80) Öke, age., sh. 139 vd.; BVA, İrade, No: 3356; 5276; Karakoç, I/270 - 271.

BELGE NO : 1

Huzur-u Fehâmet-Nüşûr-i Hazret-i Vekâletpenâhiye,

Ma'rûz-u Çakir-Kemîneleridir ki,

Alel-umum Berrüş-Şam taraflarında ve bilhssa Şam eyaletinde bulunan kâffe-i arazi harac-ı mukasemeye merbut iken mürur-u ezman ile ashabı münkariz olarak arazi-i mezkûrenin külliye-tlüsi doğrudan doğruya canib-i mîriye kalmış ve elyevm ahali-i mevcude bu arazide Rumeli canibindeki çiftliklerin zürrâi bulunan ahali gibi ziraat etmekte ve kasm-i harac-ı kadîm her ne ise onu bedel-i öşür namıyla maktu' olarak beher sene vergileriyle beraber vermekte bulunmuş olup, ancak arazi-i mezkûre ahalinin taht-ı tasarrufunda bulunmaması ziraat ve ma'mûriyetinin ilerlemesine mani-i tabii olduğu gibi bu makule araziye ahali tarafından gars-ı eşcar olursa ilerde temellük iddiasına sebebiyet vermekte olduğundan gars-i eşcar maddesi dahi vaktiyle men' edilmiş olduğundan ve arazi-i mevcude ise her karyenin ahali-i mevcudesinin ziraatına derece-i kifayeden pek çok ziyade idüğünden ekser arazi muattal kalmakta olduğuna ve halbuki bervech-i mülkiyet ahalinin yed-i tasarrufunda bulunan Cebel-i Lübnan arazisi taşlık yerler iken eşcâr ve mahsulat-ı mütenevvia cihetinden gündün güne kesb-i terakki ve ma'mûriyet etmekte olduğu halde yanı başında bulunan ve feyz ü bereketçe şöhret-i alemgîr olan Bika', Ba'lebek ve Hama ve Humus ovaları hasil edebilecekleri şeyin öşr-ü mi'sârını vücuda getiremediği maat-teessür müşahede olunduğuna binaen arazi-i mezkûrenin sair arazi-i emîriye gibi yine rakabesi beytül-malda olmak üzere Kanunname-i Hümâyûn mûcibince mutavattın olan ahalinin ziraatine kâfi olacak miktarı bir mutedil tapu ile ahaliye verilip fazlası dahi alenen bil-müzâyede yine yerlisinden ve civar ahalisinden zuhur edecek taliplerine ahkâm-ı kanuna tevfikân ba-tapu tefvîz olunur ise külliye-tli akçe hasil olacağı ve yalnız Şam Eyaletinde pek mübalağa ediliyor ise de hiç olmaz ise yirmi beş-otuz bin kese ele geçeceği kaviyen me'mûl olunup bu hal hasil olduğu takdirde Şam Eyaleti hazinesinin bir müddetten berû harabiyetine sebep olup elyevm esbab-ı tesviye ve islahdan memurîni nâ-ümid etmekte olan güzeştelû düyûn-ı vâfîresine verilerek bununla eyalet bir hayli bargirânın altından kalkıp Hazine-i Celile hasârât-ı külliyyeden kurtuluş olacağı gibi arazi-i mezkûrenin ferağ ve intikalâtından âtîde dahi daimî bir nef' hasil olarak ve bundan başka ahali ve memleket ve ma'mûriyetçe fevâidi- mütenevviayı ve bihasebil-ma'

mûriye hazinei- celilece âti için dahi menâfi-i külliyei mûcip olacağından saye-i muvaffakiyetvâye-i Hazret-i Şahanede bu havalice husul ve takririne çalışılmakta olan cümle ıslahattan bir başlıcası dahi bu arazinin ıslah-ı kâide-i tasarrufiyesi addolunarak ilerde Sayda Eyaletinin arazisi maddesine başkaca bakılmak üzere evvel emirde Şam ciheti mevki-i mütalaaya konularak bunun için Şevketî Müşir Paşa ve Şam Valisi hazerâtiyle memurîn-i mahsusa rüfekasından ve Eyalet memuriyetinden mürekkep olarak teşkil olunan bir Komisyonda birlikte müzakere-i maslahat ile arazi-i mezkurenin enva' ve ahvalini ve ol babda tasavvur olunan sureti havi yapılan mazbata leffen takdim-i huzur-u mekârim-nüşûr-i Cenab-i Vekâletpenâhileri kılındı. İşbu arazinin bâlâda beyan olduğu üzere lüzum u miktarının ahali-i kurâya ve fazlasının sair talibine tapu ile fûrûhatı gerek vergiy-i kadîmin ve gerek bedelât-ı öşriyyenin esasına dokunmayıp çünkü saye-i adaletvâye-i Cenab-i Padişahîde gün be gün ilerlemekte olan ıslâhât-ı umumiye cümlesinden olarak Memâlik-i Mahrûsa-i Şahânenin mahâll-i malumesinde bedelât-ı öşriyyenin bit-tadil maktu' vechile ahali uhdesine tefvîz ile tahsili sureti icra buyurulmakta olduğu gibi burada dahi her bir karye ve nahiyenin bedel-i öşri senevîsi ötedenberi maktuan alınmakta olmasıyla a'şârın suret-i mutbaka-i cedide vechile iradesi burada elyevm tabiatıyla cereyan etmekte olduğu cihetle şu tefvîz-i arazi maddesinin vâridat-ı hazıraya hâlel veremeyeceği gibi vergiy-i kadîmce dahi bir güne mahzuru olmadıktan başka ahalinin mutasarrıf olacakları arazinin ma'mûriyetine ne vechile çalışacakları ve ma'mûriyet tezâyüd ettikçe verginin dahi ilerleyeceği emr-i müsellemlerle suret-i ma'rûzanın icrasında her türlü fevâid ve muhsenat mahsûs olup eğerci icraatına teşebbüs olunması dahi bu babba müteallık buyurulacak irade-i seniyyenin sahife-pîrây-ı sudur olmasına mütevakki idüğünden şimdiden bir şey yapılmak lazım gelmeyeceği derkâr ise de bu maddenin icrasına esas olacak tahrir maddesi nasıl olsa faideli ve mazbûtiyeti mûcip bir şey olduğuna ve bununla beraber Şam Eyaleti dahilinde bulunan karyelerin birazı mürur-u ezman ile harap olmuş ve bakiyye-i ahâlisi dahi diğer karyelere dağılmış olduğundan bu makule madum olan karyelerin vergisi elyevm defterde karyelerin namına mukayyed olarak ahâlisinin mefkudiyeti cihetiyle bekaya kalmakta olmasıyla ve bu cihetle eyalet içinde bir tadil yapılır ise beher sene bekâyâ denilmekte olan beş-altı bin kesenin diğerlerine bâr olmayacak suretle yerleştirilmesi ikâbil görünüp bu dahi elde olan mütalaâttan bulunmasıyla şu tahrir maddesi buna dahi sühûlet vereceğine binaen hem vergi için sermaye-i tadil olur ve hem de arazi-i mezkûrenin vechi meşrûh üzere ba-tapu tefvîzine irade-i seniyye-i Hazret-i Şehriyârî şeref-sudur buyurulduğu halde buraca icraâtın mukaddemât-ı mahsusası

evvelce istihsal edilmek üzere mazbata-i mezkûrede gösterildiği vechile eyalet-i merkûme emlâkinin şahıs üzerine olmayarak yani her bir karye ve nevâhî dahilinde bulunan emlâk bu havalinin miktar-ı itibarisi üzere kaç fidandır ve kurâ ahali tarafından ne miktarı ziraat olunup ne kadarı fazladır bu yolda tahririne müteaddit memurlar tayiniyle teşebbüs ettirilmiş olduğu muhât-ı ilm-i âlem-ârây-ı vekâletpenâhîleri buyurulduktan olbabda şerefsudur buyurulacak irade-i aliyye-i Sadaretpenâhîlerinin emir ve iş'arına müsaade-i maâli-i âliye-i âsîfâneleri sezâvâr buyurulmak babında emir ve ferman Hazret-i Menlehül-emrindir.

Beyrut, 14 Cemâziyelûlâ 1277

Muhammed Fuad

İmza

(Başvekâlet Arşivi, İrade, Meclis-i Vâlâ, Vesika No: 20714/2)

BELGE NO : 2

BERRÜŞ-ŞAM ARAZİSİ HAKKINDA MAHALLÎ KOMİSYON MAZBATASI

Pişgâh-ı Fehâmet-iktinâh-ı Hazret-i Nezaretpenâhiye,

Şam ve Sayda Eyaletinde kâin arazinin kâffesi fil-asl arazi-i haraciye olduğu halde mürur-u ezmine ve mutasarrıflarının inkırazi cihetiyle cümlesi arazi-i mîriye hükmünü iktisap etmiş iken canib-i hükümetten bu arazinin cihât-ı tasarrufiyesine sarf-ı enzar-ı ehemmiyet ve itina olunmamasından ve hususiyle buraların ahval-i malumesi şimdiye kadar usul-i islahiye ve tanzimiye tahtına konulmamasından dolayı arazi-i mezkûrenin suver-i tasarrufiyesi esasen dört nev'e münhasır olup;

Nev'-i Evvel, ber-vech-i mülkiyet tasarruf olunan arazidir ki bu arazide emlâk-i saire hakkında cereyan eden muamele cari olarak mutasarrıfları tarafından canib-i mîriye kasm ve öşür namıyla bir şey verilmeyip harac-ı arz gibi bir miktar vergi ita olunmaktadır.

İkinci Nevi, rakabesi mîrînin olduğu halde hâsilât-ı seneviyesinden doğrudan doğruya ait olan veyahut bir vakfa tahsis kılınan kısmı yani hasilât-ı vakıanın nisfından öşre varıncaya kadar hisse-i muayyenesi ita kılınan arazidir ki, bu arazide bila-senet veyahut bir müteveli-i vakf tarafından verilen senet veya mahkemedен ita olunan hüccet ile meşedd-i müske yani hukuk-u tasarrufiye iddia olunarak tasarruf olunmaktadır.

Bu makule arazide şer'an ve kanunen arazi-i mîriye ahkâmı icra olunmak lazım gelir ise de mutasarrıfları beynlerinde bazan mülkiyet muamelesi icra etmektedir.

Üçüncü Nevi, Rakabesi mîrinin olduğu halde mahsulât-ı seneviyesinden canib-i mîriye ait olan veyahut bir vakfa tahsis kılınan kısmı ita olunarak bir karye ahalişi tarafından hey'etçe ziraat olunan arazidir ki, bu arazide ahali-i karye meşedd-i müske iddiasında olmayıp yalnız müsteîr hükmünde olarak efrâd-ı zürrâ' beynlerinde bu araziye ziraat ve tasarruf ederler.

Dördüncü Nev'i, bir şahsın veya bir hey'etin uhde-i tasarrufunda olmayıp mezâri-i şemsiye tabir olunan arazidir ki, bu arazinin bazısı hâlî ve muattal olup bazısı dahi civarında bulunan kurâ ahalişi tarafından ziraat olunur. Ve bir kimse bu arazide hakk-ı tasarruf iddia etmez.

Bu dört nevi araziden nev-i evvel yani sırf mülkiyet vechile tasarruf olunan arazi pek az ve kitaât-ı malumeden ibaret olarak bunun hali üzere ibka olunması lazım gelir. Fakat bundan başka bâlâda zikrolunan üç nevi arazi-i mîriye olmak mülâbesesiyle bunlara Kanunname-i Hümâyûnun ve Tapu Nizamnamesinin ahkâmı icra olunmak iktiza eder. Şöyle ki: Şu üç nevi araziden hukuk-u tasarrufiyeyi isbat edecek surette esbab ve senedât-i sahihaya istinaden tasarruf olunan arazi için sahiplerine yalnız harc-ı intikal misillû harc alınarak nizamına tevfiқан tapu senedi verilmesi ve müstahakk-ı tefvîz olan arazi dahi nizam ve kanunun tayin eylediği ahkâm ve muamelâta tatbîқан bedelât-ı malume ile taliplerine ihale ve tefvîz kılınması iktiza eylediğine ve bunun suver-i icrâiyesini meydana koymak için evvel emirde canib-i hükûmetten taraf memur ve kâtipler tayin olunarak ve yedlerine talimat-ı mahsusa verilerek kâffe-i arazi fidan itibariyle tahrir ve rakabe ve hakk-ı tasarrufu taraf-i mîriye ait olup müstahakk-ı tapu olan arazi tefrîk olunduktan sonra da her karyenin civar ve hududu dahilinde bulunan araziden ahalinin muhtaç olduğu arazi rağabât-ı mevkiiyye ve kuvve-i nâbîtesine göre a'lâ ve evsat ve ednâ itibar olunarak bî-garaz erbab-ı vukûfun tayin edeceği bedelât-ı misliye tekâsît-i münasibe ile istifâ edilmek şartıyla ahaliye tefvîz olunmak ve ahalinin derece-i ihtiyaçlarından fazla kalan arazi dahi bedelât-ı mukarreresi peşin olarak alınmak üzere bil-müzâyede taliplerine ihale kılınmak ve kanunen hukuk-u tasarrufiyesi sabit olan eşhâsin yedlerinde bulunan arazi için dahi harc-ı intikal miktarı yani yüzde beş kuruş harc alınarak sahiplerine tapu senedi verilmek hazinece halen ve istikbalen menâfi-i külliyyeyi dâî ve arazinin cihât-ı tasarrufiyesinde mazbûtiyet-i muntazamanın husûlüne bâdî olacağına binaen mütalaât-ı meşrûha karîn-i tasvîb-i âli-i Hazret-i Nezaretpenâhîleri olarak heman icra-

âtına teşebbüs olunması muktezay-ı irade-i aliyye-i efhamînerinden olmasıyla şimdiden Şam'ın nevâhi-i erbaasına talimat-ı mahsusa ile memur ve kâtipler tayin ve irsal kılınmış olmakla her halde emir ve ferman Hazret-i Men lehül-emrindir.

9 Cemâziyelûlâ 1278

Arabistan Miralayı (Okunamadı)	Muhasib-i Şam Es-Seyyid Muhammed Hâzim	Müfti-i Şam Ahmed Hâlid
Azay-ı Meclis-i Vâlây-ı Adliye Es-Seyyid Muhammed Rüşdü	Muhâsib-i Fevkalâde Muhammed Reşid	
Müfettiş-i Şam Muhammed Emin	An A'zay-ı Meclis-i Mahallî Muhammed Şâkir	
An A'zay-ı Meclis-i Mahallî Muhammed Şerif	Kâdib-i Meclis-i Mahallî Şibî	
Anton-ı Şamî (Yabancı)	Be Metrî (Yabancı)	

(Başvekâlet Arşivi, İrade, Meclis-i Vâlâ, Adliye, Vesika No: 20714/1)

BELGE NO : 3

Berrüş-Şam Arazisi Hakkında Arazi-i Emiriye Ahkâmının Tatbiki Hususunda

BAB-I ALİ

MECLİS-İ VÂLÂY-İ AHKÂM-İ ADLİYE MAZBATASI (ADED:61, DÂİRE-İ KAVÂNİN VE NİZÂMÂT)

Berrüş-Şam arazisinin suret-i tasarrufiyesince ittihaz ve icrası lazım gelen usûl ve tedâbiri mutazammın olup mukaddemce şeref-vârid olmuş olan bir kıt'a tahrirat-ı aliyye-i âsifâneleri bu husus için teşkil buyrulmuş olan Komisyonun melfuf mazbatası ile beraber Meclis-i Ahkâm-ı Adliyyeye ita buyurulmakla Daire-i Kavânîn ve Nizâmâtta kıraat olundu. Mütalaalarından müstefad olduğu üzere arazi-i mezkûrenin fil-asl arazi-i haraciyeden iken müruruzaman ile ashabı münkariz olarak külliyyetlüsü doğrudan doğruya canib-i mîriye kalarak arazi-i emîriye hükmünü kesbeylemiş olmasıyla bunlar hakkında Arazi Kanunname-i Hümâyûnu ve

Tapu Nizamnamesi ahkâmının icrası lazım geldiği halde Eyalet-i Merkûmede henüz arazi kanun ve nizamı icrasına mübaşeret olunmamış idüğünden arazisi suver-i mütenevvia üzerine ziraat olunmakta ve bu suret ise bit-tab' ziraat ve ma'mûriyetin ilerlemesine mani olmakta olduğu ve arazi-i mevcude her karye ahalisinin ziraatine derece-i kifayeden pek ziyade bulunduğu ve halbuki sair arazi-i emîriye gibi rakabesi beytümaldâ olmak üzere bunlardan ber-mûcebi kanun kâfi miktarının ba-tapu ahaliye tefvizi ile fazlasının bil-müzâyede yine yerlisinden ve civar ahalisinden zuhur edecek taliplerine ba-tapu ihalesi halinde ma'mûriyet-i mülkiyece fevâd-i mütenevviayı mûcip ve bundan mebâlig-i külliye ele geçerek Şam Eyaleti hazinesinin tesviye-i düyûnunca yûsr ve sühûlet ve arazi-i mezkûrenin ferağ ve intikalâtından dahi daimî bir menfaat hasıl olacağı cihetlerle mazbata-i mezkûrede tafsil olduğu üzere mülkiyette kalmış olan arazinin halli üzere ibkasıyla arazi-i mîriye hükmünü iktisap eylemiş olan arazinin kâffesi hakkında Arazi Kanunname-i Hümâyûnu ahkâmının icrası mahz-ı hayr ve menfaat ve Eyâlet-i Merkumede mübaşeret olunan tahrir usulünün badehû Sayda Eyaletinde dahi icrası muvafık-ı maslahat olacağı bi-ıştibah olduğundan olvehile icray-ı icabı hususuna müsaade-i aliyye-i Vekâletpenahîlerinin irzan buyurulması tensip olunarak evrak-ı mezkûre huzur-u âli-i Sadaretpenahîlerine takdim kılındığı muhat-ı ilm-i âli-i âsîfâneleri buyuruldukte herhalde emir ve ferman Hazret-i Men lehül-emrindir. 8 Recep 1278.

Yusuf Rıza
Edhem Paşa (Komisyonda)

Ahmet Cevdet
Es-Seyyid Muhammed Nuri

Yusuf Kâmil

(Başvekâlet Arşivi, İrade, Meclis-i Vâlây-ı Adliye, Vesika No: 20714/3).

BELGE NO : 4

BERRÜŞ-ŞAM ARAZİSİ HAKKINDA TEZKERE-İ MA'RUZA

Atûfetlû Efendim Hazretleri,

Berrüş-Şam arazisinin suret-i tasarrufiyesince ittihazı lazım gelen usulün tayini zımında memuriyet-i mahsusa ile oralarda bulunduğ esnada mahallince teşkil olunan Komisyonun netice-i karar ve mütalââtını şamil olup ba-tahrirat-ı âcizî bu tarafa irsal olunan mazbata üzerine Meclis-i Vâlâ Kavânin ve Nizâmât Dairesinden kaleme alınmış olan mazbata manzûr-u âli-i cenab-i Padişahî buyurulmak için arz ve takdim kılındı. Mealllerinden müstefad olacağı vechile arazi-i mezkûre fil-asl arazi-i haraciyeden iken müruruzaman ile ashabı münkariz olarak külliyyet-

lûsi doğrudan doğruya canib-i mîriye kalıp arazi-i mîriye hükmüne girmiş olmasıyla bunlar hakkında Arazi Kanunname-i Hümâyûnu ve Tapu Nizamnamesinin ahkâmının icrası lazım geldiği halde Eyalet-i Merkumede henüz arazi kanun ve nizamı icrasına mübaşeret olunmamış idüğünden arazisi suver-i mütenevvia üzere ziraat olunmakta ve bu suret ise bit-tab' ziraat ve ma'mûriyetin ilerlemesine mani olmakta olduğu ve arazi-i mevcude her karye ahalisinin ziraatine derece-i kifayeden pek ziyade bulunduğu ve halbuki sair arazi-i emîriye gibi rakabesi beytûlmalda olmak üzere bunlardan ber-mûceb-i kanun kâfi miktarının ba-tapu ahaliye tafvîz ile fazlasının bil-müzâyede yine yerlisinden ve civar ahalisinden zahir edecek taliplerine ba-tapu ihalesi halinde ma'mûriyet-i mülkiyece fevâid-i mütenevviayı mûcip ve bundan mebâliğ-i külliye ele geçerek Şam hazinesinin tesviye-i düyûnunca yûsr ve suhûlet ve ferağ ve intikalâtından dahi daimî bir menfaat hasıl olacağı cihetlerle Komisyon-u mezkûrun mütalaası vechile mülkiyette kalmış olan arazinin hali üzere ibkasıyla arazi-i mîriye hükmünü iktisap eylemiş olan arazinin kâffesi hakkında Kanunname-i Hümâyûn ahkâmının icrası ve Eyalet-imezkûrede mübaşeret olunan tahrir usulünün ba'dehû Sayda Eyaletinde dahi icray-ı iktizasına bakılması tezekkür olunmuş ise de ol babda her ne vechile emir ve ferman-i cenab-ı mülûkâne müteallık ve şeref-sudur buyurulur ise ona göre hareket olunacağı beyanıyla tezkere-i senâverî terkimine ibtidar kılındı efendim. 17 Recep 1278

(Başvekalet Arşivi, İrade, Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliye, Vesika No: 20714/3).

BELGE NO : 5

MABEYN-İ HÜMAYUN BAŞKATIPLİĞİNİN İRADE-İ SENİYYEYİ MÜBELLİĞ TEZKERESİ

Ma'rûz-u Çâkîr-Kemîneleridir ki,

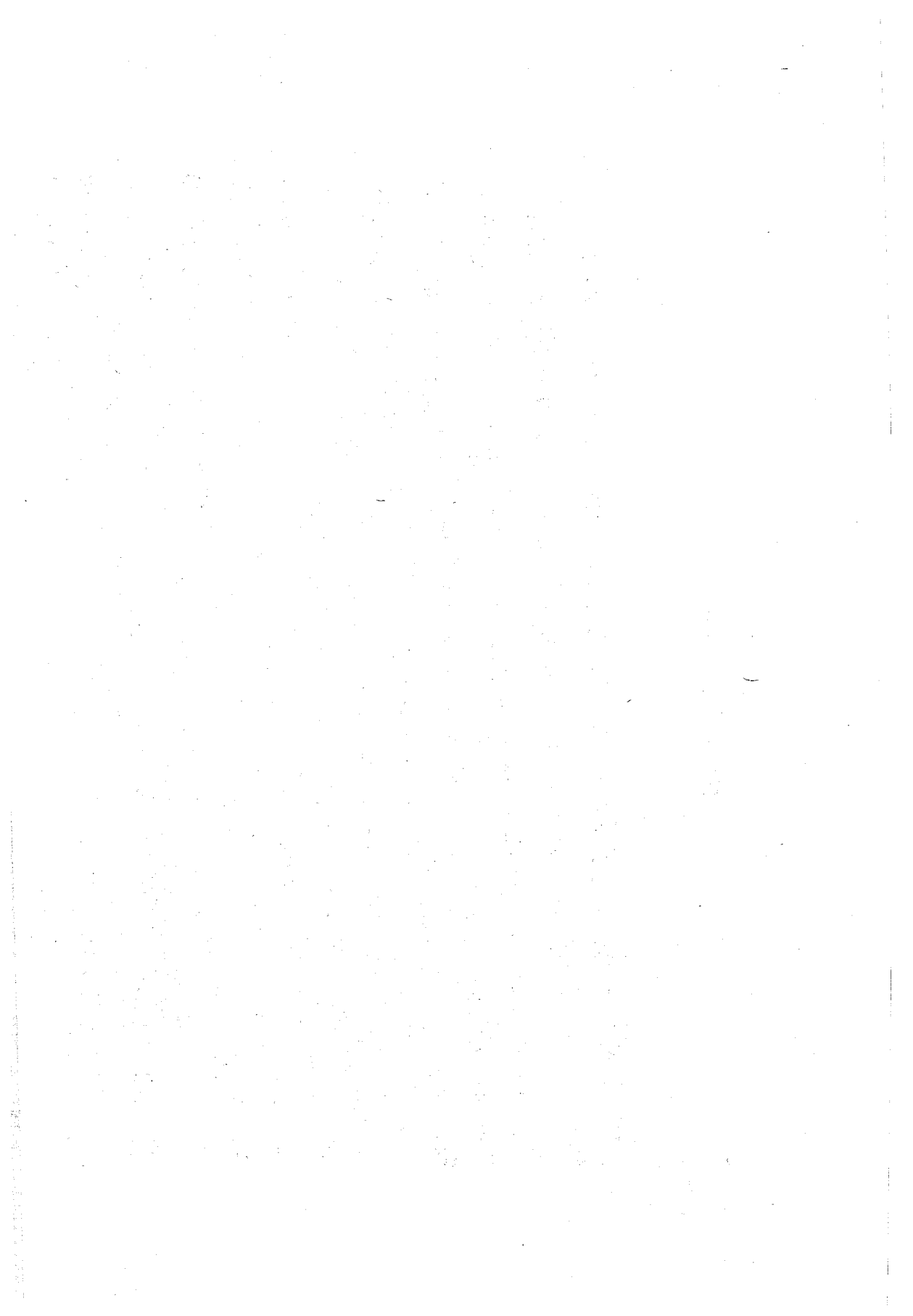
Enmile-pîrây-ı ihtiram olan işbu tezkere-i samiye-i âsîfâneleriyle ma'rûz-u âli-i Hazret-i Mülûkâne buyurulmuş ve hususat-ı mezkûrenin tezekkür ve istîzan olduğu üzere iktizalarının icrası müteallık ve şeref-sudur buyurulan emir ve irade-i seniyye-i cenab-ı şehriyârî mukta-zay-ı münîfenden olarak evrak-ı merkume yine savb-ı âli-i Sadaretpenâhiline iade kılınmış olmakla ol babda emir ve ferman Hazret-i Men lehül-emrindir. 18 Recep 1278.

(Başvekâlet Arşivi, İrade, Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliye, Vesika No : 20714/3).

بیکار و محنت کے لئے ہرگز نظر نہ پڑے۔

عظمتو

دور

مغز

بند و نوز و عظمتی بیان را

احوال باد و قوت و مزاج و فطرت و مانندها و مجربان و محصلین از بود
اعداد باد و قوت و مزاج و فطرت و مانندها و مجربان و محصلین از بود
فکر تریف و زعم و پاک و مایل

کتابخانه
کتابخانه

آذربایجان خانان

قسم
مختاری

سروند و لایق و اهلند و صف و کله سده بوغلا و روت بوغلا و هجبار کله قوردهن من حیثی سوسولری لایقنه مانصب و رشیکه به قول اولدی استخا اولیقه لار و یوب
بیرکوره و ایلکله کله ایکی قطره بیلغولر آدورنه حیثی سوسولر و کلا و هجبار ایسه مذکور و هادی قلارنه مطهره بیلغولر عرس و تقیم بیلغله سبب اهلند
هیه و بیلر اهر و فرما هلهونه جباب آهله ی سوسولر و هسه و بیلر لیک مطهره بیلغله ایله سوزک سادری بریم اولدو اقسام

سازم
کلمه

Belge No : 7

Yahudilerin Hayfa'ya yerleşme isteğiyle ilgili Sadaret Tezkeresi (BVA,
Irade, 5276).

بیروت ولایتی داخلہ صفحہ سبب بولند و صفحہ کلا درت بوز قوس اجنبی
 موسویک استدعاری و جہد قابض دولت علیہ قبولی استثنائی ہا و رسیدہ شد
 تعلیم اولیہ ایچ ایچ ایچ فایصلہ مذکورہ سابقہ صدارتینا ہدی مکتورعال اولدی موسویک
 قوس جوارح اجتماع واسانہ انیلری البریدہ اورادہ بر موسوی کلوسی تقطنی اتناج
 ایدہ بیلہ جکی ملا سید فطما جائز اولدوندہ بشفہ ذاتاً مالک شاہانہ اراضی خاگیرہ
 محدود اولدوندہ ومدنی اوروبالدرک مکتندندہ طرد اندکری اتناج صلح مالک شاہانہ
 قبولندہ بر سبب اولیوب خصوصاً اوزنہ بر ارضی فادی موجود ایکہ بوصورت اصلا
 جائز اولدو مجتہ نظرأ نہ مرقومونک نہ سائر موسویک قبول اولندرقہ امر نظام
 اسانہ انبک اوزرہ کبر و کوندلری ضمنہ بعدما آیری آیری معروضانہ حاجت فالجود
 صورت مجلس وکلاہ عمومی برقرار انجازیدہ با رضیہ عملہ واستندانہ کیفیت انجمنی
 ارادہ سبب جناب کلا قینا ہدیہ بولند و بنازعہ مذکورہ سابقہ وکالتینا ہدی طاقیلہ
 اعادہ ایکن اولغہ اولیاب امر و طرادہ صرف مع لاکرکہ ایچ ایچ ایچ ہادیہ
 ہادیہ

Belge No : 8

Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerini ve Osmanlı vatandaşı olmalarını kesinlikle yasaklayan II. Abdülhamid'in İradesi (BVA, İrade, 5276).

بسم الله الرحمن الرحيم

میراں ہسین ۲۶۱۰
میراں ۲۶۱۰
میراں ۳۶۰۰

وہ لاد قندس کی کھجور
میراں ۲۶۱۰
میراں ۲۶۱۰
میراں ۳۶۰۰
میراں ۲۶۱۰
میراں ۲۶۱۰
میراں ۳۶۰۰
میراں ۲۶۱۰
میراں ۲۶۱۰
میراں ۳۶۰۰

میراں ۲۶۱۰
میراں ۲۶۱۰
میراں ۳۶۰۰
میراں ۲۶۱۰
میراں ۲۶۱۰
میراں ۳۶۰۰
میراں ۲۶۱۰
میراں ۲۶۱۰
میراں ۳۶۰۰

Belge No : 9
Mirâlem Hüseyine ait Zeametleri gösteren bir belge ve Kudüs-ü Şe-
rif'deki bir mirî arazinin Kethüda çavuşlarından Rüstem Çavuş'a zeâmet
olarak verilmesini emreden siyâkat-divânî karışımı bir yazı ile yazılmış
emirname sureti. (970/1562 tarihli ve 346 nolu Tapu Tahrir Defteri sh. 27).

5

فانما زمرها من غلوصالح الزباط وان لكتت الكان ذلك بالمخدم الرب الذي
انقضاء الواف وبعين من ماله وصلب حاله تاريخ الوقعة في ربيع سنة 522
سنة ملك وبعين في حمانه

في حمانه من زمرها من غلوصالح الزباط
في حمانه من زمرها من غلوصالح الزباط
في حمانه من زمرها من غلوصالح الزباط
ط 4 ط 4 ط 4

6

وهو المرحون وحلب رب العالمين سيد العرب والجمه واما المرحون المرحون سيد الله
من عند المظلمين عند صايرح هاشم عليه افضل الصلوة والكل العمان على غير الواري
لانصاره رضي الله عنه وعلى اولادهم في اولادهم في اولادهم في اولادهم في
لنظام الكشاف وبعين في حمانه

في حمانه من زمرها من غلوصالح الزباط
في حمانه من زمرها من غلوصالح الزباط
في حمانه من زمرها من غلوصالح الزباط
ط 4 ط 4 ط 4

7

وهو المرحون في حمانه من زمرها من غلوصالح الزباط
في حمانه من زمرها من غلوصالح الزباط
في حمانه من زمرها من غلوصالح الزباط
ط 4 ط 4 ط 4

8

وهو المرحون في حمانه من زمرها من غلوصالح الزباط
في حمانه من زمرها من غلوصالح الزباط
في حمانه من زمرها من غلوصالح الزباط
ط 4 ط 4 ط 4

في حمانه من زمرها من غلوصالح الزباط
في حمانه من زمرها من غلوصالح الزباط
في حمانه من زمرها من غلوصالح الزباط
ط 4 ط 4 ط 4

Belge No : 10

Filistin arazisinde Hz. Peygamberin sahabeden Temin Dari'ye vak-
fettiği arazinin kaydını gösteren sayfadır. (980/1572 - 1573 tarihli 522 sa-
yıılı Tapu Tahrir Defteri, BVA, sh. 166):

